

Södertörns högskola | Samhällsvetenskapliga institutionen
C- uppsats i socialt arbete 15 hp | VT 2013

Skolverkets diskurs kring lärare som mobbar elever

Av: Maria Edlund
Handledare: Arne Ek

Sammanfattning

Syftet med denna uppsats är att undersöka Skolverkets diskurs kring lärare som mobbar elever. Detta görs genom en textanalys av myndighetens publikationer där utsagor om mobbade lärare jämförs med utsagor om mobbade elever. Det studerade materialet utgörs av Skolverkets mest omfattande publikationer om skolmobbing mellan år 2002 och 2011. Texterna analyseras med hjälp av Michel Foucaults diskursanalys och de teorier som används är Steven Lukes definition av *maktens tredje dimension* samt Foucaults maktteori. Studien visar att mobbade lärare sällan omnämns i materialet och att utsagorna koncentreras kring historia, juridik och statistik. När det gäller talet om elever som mobbare är utsagorna frekvent förekommande och deras individuella egenskaper behandlas ingående. Eleverna beskrivs i förhållande till forskning, åtgärdsprogram, historia, juridik, statistik och utredande texter. Undersökningen visar att statistik om lärare respektive elever ej behandlas på ett jämlikt sätt; det gäller både vid framtagning av underlag för statistiken och vid redovisning av resultat. Skolverket presenterar ämnet om mobbade lärare diskontinuerligt och fragmentariskt medan mobbade elever beskrivs ingående och ur en mängd olika synvinklar. Texterna ger ingen förklaring till varför mobbade elever respektive mobbade lärare behandlas på så olika sätt när skolmobbing ska beskrivas. Resultatet av denna uppsats kan sättas i relation till maktteorier där den statliga makten osynliggör sig själv, samtidigt som den synliggör medborgarna. Lärare som mobbar elever osynliggörs, eftersom deras uppgift är att utföra statens direktiv; elever som mobbar är fullt exponerade eftersom maktutövningen undersöker, iakttar och kontrollerar dem.

Titel: Skolverkets diskurs kring lärare som mobbar elever

Författare: Maria Edlund

Nyckelord: mobbing, lärare, Skolverket, myndighet, skola, diskurs, governmentalitet

Abstract

This study has the intention to investigate how the Swedish National Agency for Education describes teachers who bully students. The examination is done by a research of published texts from the agency (between 2002 and 2011), and embodies the most numerous publications about bullying in school in this period of time. The investigation is performed with Discourse Analysis from Michel Foucault and compares bullying teachers with bullying students. Theory of Three-Dimensional Power from Steven Lukes and Power Theories from Foucault gives a further understanding of the results. The study shows that bullying teachers is mentioned sporadically and in sprinkling fields related to historical dictums, statistics and juridical subjects. When it comes to the description of students, there are many and frequent dictums from personality traits to research findings. Students are also discussed in relation to programs against bullying and in a historical, judicial and statistical context. Statistics are unequal when it comes to bullying teachers versus bullying students, both in how investigations are composed and how the results are presented. The question of bullying teachers are almost excluded in the texts and none of the publications explains why there's such a big difference between the presentation of bullying teachers comparing to bullying students. The conclusion is that the Swedish National Agency for Education treats the problem with bullying teachers in a discontinuous and fragmentary way whilst bullying students are described comprehensively and in widespread subjects. The result can be related to power theory therefore it shows how governmental power is making itself invisible whilst it exposes the members of the society. Bullying teachers are invisible because their task is to perform the governments directives, whilst bullying students are fully visible because exercise of power investigates, observes and controls them in full exposure.

Title: The discourse of bullying teachers in The Swedish National Agency for Education

Author: Maria Edlund

Key-words: bully, teacher, agency, discourse, school, governmentality, government, authority

Tack!

Ett stort tack till Arne Ek som tålmodigt och inspirerande har gett mig värdefulla synpunkter under uppsatsens kaosartade tillblivelse.

Innehållsförteckning

Kapitel 1 – Inledning

- 1.1 Bakgrund 6
- 1.2 Definitioner av mobbning, diskriminering, kränkande behandling och misshandel 7
  - 1.2.1 Definitionen av mobbning 7
  - 1.2.2 Definitionen av diskriminering 8
  - 1.2.3 Definitionen av kränkande behandling 8
  - 1.2.4 Definitionen av misshandel 8
- 1.3 Lagtexter och formellt ansvar 8
- 1.4 Problemdiskussion 10
- 1.5 Syfte och frågeställning 12
- 1.6 Tidigare forskning 12
  - 1.6.1 Utbildningspolitik – myndighetsdiskurser i policytexter om lärarutbildning 13
  - 1.6.2 Kort historik om Heinemann och frågan om lärare som mobbar elever 13
  - 1.6.3 Mobbningsforskningen generellt 14
  - 1.6.4 Forskning om lärare som mobbar elever 14
- 1.7 Uppsatsens disposition 16

Kapitel 2 – Diskursanalys samt maktteorier

- 2.1 Diskursanalys och begrepp enligt Foucault 17
  - 2.1.1 Utsagor 17
  - 2.1.2 Diskontinuitet 18
  - 2.1.3 Avbrott 18
  - 2.1.4 Tröskel 19
  - 2.1.5 Samtidighetsfält 19
- 2.3 Teoretisk ram – Foucaults samt Lukes maktteorier 19
  - 2.3.1 Dominanstekniker enligt Foucault 19
  - 2.3.2 Lukes teori om maktens tredje dimension 21

Kapitel 3 – Metod

- 3.1 Urval 22
- 3.2 Avgränsningar och tillvägagångssätt 23
- 3.3 Diskussion om tillvägagångssätt och urval 23
  - 3.3.1 Begränsningar med att välja diskursanalys 23
  - 3.3.2 För- och nackdelar med att analysera Skolverkets texter 24
  - 3.3.3 Begränsade förkunskaper 25
  - 3.3.4 Förförståelse 26

Kapitel 4 – Skolverkets texter/Empiri

- 4.1 Text 1 - Skolan – en arena för mobbning, en forskningsöversikt och diskussion kring mobbning i skolan 27
- 4.2 Text 2 - Kunskapsöversikt , På tal om mobbning - och det som görs 27
- 4.3 Text 3 - Utvärdering av metoder mot mobbning + metodappendix 27
- 4.4 Text 4 - Vad fungerar? Resultat av utvärdering av metoder mot mobbning 28
- 4.5 Text 5 - Attityder till skolan 2003 – Elevernas, lärarnas, skolbarnsföräldrarnas och allmänhetens attityder till skolan under ett decennium 28
- 4.6 Text 6 - Yngre elevers attityder till skolan 2003 – Hur elever i årskurs 4-6 upplever skolan 29
- 4.7 Text 7 - Attityder till skolan 2009 – Elevernas och lärarnas attityder till skolan 29

Kapitel 5 – Resultat/Analys

- 5.1 Generella drag 30
- 5.2 Utsagor 33
  - 5.2.1 Direkta utsagor om mobbade lärare 33
  - 5.2.2 Direkta utsagor om mobbade elever 34
- 5.3 Diskontinuitet vad gäller utsagor om mobbade lärare 35
- 5.4 Avbrott i utsagor om mobbade lärare 39
- 5.5 Exempel på tröskelmetaforen 41
- 5.6 Samtidighetsfält i materialet 43
- 5.7 Maktteorier applicerade på textmaterialet 46
  - 5.7.1 Maktens tredje dimension - att kognitivt vilseleda 46
  - 5.7.2 Dominanstekniken att osynliggöra sig själv 47
  - 5.7.3 Dominanstekniken i den omvända individualiseringsprocessen 47
  - 5.7.4 Dominansteknik i form av disciplinering 47

Kapitel 6 – Diskussion

- 6.1 Diskussion om undersökningens syfte, resultat och koppling till tidigare forskning 49
- 6.2 Maktteoriernas begränsningar 52
- 6.3 Förslag till vidare forskning 52

Kapitel 7 – Slutsatser

- 7.1 Slutsatser 53

Referenser 54

Kapitel 1 – Inledning

I detta kapitel ges först en kort bakgrund till det valda ämnet och därefter förklaras hur mobbning, diskriminering, kränkande behandling samt misshandel definieras. Sedan följer en redogörelse för lagtexter och vem som har formellt ansvar för att åtgärda skolmobbning samt en problemdiskussion. Efter det beskrivs uppsatsens syfte och frågeställning följt av en redogörelse för dess avgränsningar. Vidare redovisas tidigare forskning och kapitlet avslutas med en kort beskrivning av uppsatsens disposition.

1.1 Bakgrund

Den västerländska värdegrunden vilar på tanken om människors lika värde men inte desto mindre gnisslar maskineriet ibland och en företeelse som ständigt återkommer i mänskliga möten är olika uttryck för mobbning. Med mobbning menas att vid upprepade tillfällen kränka en annan människas värdighet och eftersom den kan uppstå överallt i samhället är skolan inget undantag. Skolan som institution vilar på den lagstadgade skolplikten och i Sverige förs diskussioner om att utvidga den till att gälla både förskola och gymnasium (Löfven & Baylan 2013). Även om gymnasieskolan i dagsläget inte innefattas av skolplikten ses den ändå som norm för de flesta medborgare. Det här innebär att elever under många år är hänvisade till att befinna sig i skolan och tyvärr också att vistas i en miljö där de riskerar att utsättas för mobbning. Eftersom skolplikten gäller, har en elev inte samma möjligheter som en vuxen att lämna en mobbningssituation.

När politiker, media och allmänhet refererar till skolmobbning är den underförstådda kontexten oftast att det rör sig om en händelse mellan elever och frågan om problemet med lärare som mobbar elever förekommer sällan i den allmänna debatten (Karlsson 2013, Östberg 2009, Gill m.fl 2007). Barnombudsmannen, en statlig myndighet med uppgift att tillvarata barns intressen, skriver om mobbning på sin hemsida: ”Mobbning är inte bara ett problem mellan barn, det förekommer även bland vuxna. Konstigt nog finns det faktiskt också lärare som mobbar elever” (Barnombudsmannen 2013). Med uttrycken ”konstigt nog” och ”faktiskt” märks en viss förvåning över att fenomenet existerar vilket bekräftar den allmänna uppfattningen om att skolmobbning är ett elevproblem.

Skolverkets attitydundersökning 2009 visar att 4 % av de tillfrågade gymnasieeleverna känner sig mobbade av någon lärare medan 2% uppger sig vara mobbade av andra elever (Skolverket 2010b). Det är alltså dubbelt så många elever i gymnasiet som känner sig mobbade av lärare än av elever. Vidare sägs att var femte mellanstadieelev (årskurs 4-6) är rädd för en eller flera lärare (Skolverket 2010a:72). Samma undersökning visar också att 17 % av eleverna på högstadiet och gymnasiet upplever att det är mycket- eller ganska svårt, att vända sig till någon elevvårdspersonal (som exempelvis kurator), om de får problem som är relaterade till skolan (Skolverket 2010:63). Ett av de skolrelaterade problemen är lärare som mobbar elever, vilket betyder att det sannolikt finns utsatta elever som har svårt att vända sig till den personal som ska hjälpa dem. Forskaren Gunnel Colnerud menar att det finns ett tabu kring att kritisera en medarbetare som kränker eleverna och att lärare inte upplever sig ha mandat att lägga sig i sina kollegors arbete. De lärare som trots detta tabu, anmärker på en medarbetare riskerar sin plats i gemenskapen. Colnerud talar om fenomenet ”den kollegiala paradoxen”, vilket innebär att kollegor som kränker eleverna inte blir kritiserade, medan kollegor som upplevs vara tillmötesgående mot eleverna kritiserar (Colnerud 2002).

1.2 Definitioner av mobbning, diskriminering, kränkande behandling och misshandel
Begreppet ”mobbning” är närbesläktad med begreppet ”diskriminering” och sorterar under det vidare begreppet ”kränkande behandling”. Mobbning kan även yttra sig i misshandel. För att reda ut skillnader och likheter följer här en beskrivning av hur de olika begreppen definieras.

1.2.1 Definitionen av mobbning

Den genomgående definitionen av skolmobbning är att den beskrivs som att en eller flera förövare utför negativa handlingar mot en eller flera utsatta personer. Handlingarna ska vara upprepade och pågå över tid. Aktörerna är inte jämnstarka och det handlar alltså inte om en konkurrenssituation, utan om en obalans i makt. Konkreta uttryck för mobbning är att den kan vara: fysisk, som exempelvis sparkar och slag; verbal, som att bli hotad och kallad nedsättande ord och/eller psykosocial, såsom utfrysning och ryktesspridning (Myndigheten för skolutveckling 2003:16-17). Vissa forskare menar att avgränsningen utgör en risk för att kränkningar, som inte definieras som mobbning tillåts fortsätta eftersom mobbningsbegreppet fokuserar på frekvens och fysiskt uttryck vilket i sin tur resulterar i att händelser som utfrysning och uteslutning inte uppmärksammas på samma sätt (Skolverket 2009b:19).

1.2.2 Definitionen av diskriminering

Diskriminering är att behandla en individ, eller en grupp, negativt och kränkande utifrån någon av följande diskrimineringsgrunder: kön; etnisk tillhörighet; religion eller annan trosuppfattning; sexuell läggning; funktionshinder eller ålder (Diskrimineringsombudsmannen 2012:54). Med direkt diskriminering, menas att elever missgynnas i förhållande till andra elever; med indirekt diskriminering menas att huvudman eller skolpersonal tillämpar en bestämmelse, ett kriterium eller ett handlande som framstår som neutralt, men i praktiken missgynnar elever utifrån någon av diskrimineringsgrunderna (Skolverket 2006:11).

1.2.3 Definitionen av kränkande behandling

Kränkande behandling och trakasserier är negativa handlingar mot en elevs värdighet som inte har sin grund i några av diskrimineringsgrunderna. Det kan röra sig om fysiska uttryck som slag och knuffar; verbala yttringar som hot, svordomar, öknamn; psykosociala uttryck som utfrysning, grimaser och texter, fotografier, sms, bilder eller liknande (Diskrimineringsombudsmannen 2012:55). Skillnaden mellan kränkning och mobbning är att kränkningarna behöver upprepas vid flera tillfällen för att definieras som mobbning (Skolverket 2011a:18).

1.2.4 Definitionen av misshandel

På polisens hemsida beskrivs misshandel på följande sätt: ”Misshandel är när någon uppsåtligt tillfogar en annan person kroppsskada, sjukdom, smärta eller försätter personen i vanmakt eller liknande tillstånd, till exempel förlamar eller bedövar någon” (Polisen 2013).

1.3 Lagtexter och formellt ansvar

Att misshandla eller angripa en persons integritet är olagligt och räknas som ett brott enligt brottsbalken. Skolmobbning innebär en upprepad kränkning och/eller misshandel inom skolans domäner och det formella ansvaret att agera mot mobbningen vilar på ”huvudmannen”, vilket innebär kommunen när det gäller kommunala skolor och skolans ägare när det gäller friskolor. I skollagens 1 kapitel 4§ stipuleras skolans värdegrund:

[...] utbildningen ska också förmedla och förankra respekt för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande demokratiska värderingar som det svenska samhället vilar på (Skollagen 2010:800).

I det 6:e kapitlets 3§ och 9§, definieras kränkande behandling och hur skolpersonal ska förhålla sig till den:

[...] kränkande behandling: ett uppträdande som utan att vara diskriminering enligt diskrimineringslagen (2008:567) kränker ett barns eller en elevs värdighet [...] Huvudmannen eller personalen får inte utsätta ett barn eller en elev för kränkande behandling. (Skollagen 2010:800).

Lagen gäller förskola, skola, fritidshem och vuxenutbildning. Begreppet mobbning existerar inte i lagen utan ingår i det juridiska begreppet ”kränkande behandling”(Skolverket 2009a:16) För ett par år sedan genomfördes en statlig utredning (SOU 2011:33) som föreslog att även skolan skulle införa en Lex-Sarah-lag. Förslaget innebär att skolpersonal som upptäcker eller befarar att elever far illa i verksamheten blir skyldiga att rapportera detta:

Den som arbetar i en utbildning eller en verksamhet inom skollagens område ska vara skyldig att rapportera missförhållanden till sin förskolechef eller rektor [...] Utredaren bedömer att införandet av en rapporterings- och anmälningsskyldighet kommer att leda till att missförhållanden kommer att åtgärdas tidigare och effektivare än idag (Regeringskansliet 2011).

I våras drog regeringen tillbaka utredningens förslag med motiveringen att det skulle kunna öka lärarnas administration (Kling 2013). Därmed har en lagstadgad möjlighet att stärka elevers skydd mot mobbade lärare skjutits på framtiden och det är i dagsläget ovisst om en Lex-Sarah-lag någonsin kommer att införas i skolan.

Direkt lagstiftning mot mobbning existerar alltså inte, till skillnad från kränkning, misshandel och diskriminering som regleras i skollagen, brottsbalken och diskrimineringslagen. År 2009 inkom cirka 600 anmälningar om kränkande behandling till Barn- och elevombudsmannen (BEO) och Skolinspektionen och av dessa gällde drygt en tredjedel en vuxen som kränkt ett barn (Skolverket 2011a:14). Flera fall som gått vidare till domstol visar att kommuner har gått fria från ansvar när mobbade elever begärt skadestånd; det räcker inte med att mobbning har konstaterats för att bli fälld ”Det måste finnas ett orsakssamband mellan myndighetens vårdslöshet och skadan” (Frånberg 2003:33).

1.4 Problemdiskussion

Det finns en mängd olika kombinationer där lärare kan vara inblandade i mobbning. Om man utgår ifrån förövar- och offerkategorier i singularis (en elev; en lärare) och pluralis (flera elever; flera lärare), kan exempelvis en lärare och flera elever mobba en elev; flera lärare mobba en elev; flera lärare och flera elever mobba flera elever och en lärare osv. Att övrig skolpersonal, förutom lärare, tillsammans med flera elever mobbar en eller flera personer, eller att lärare och övrig skolpersonal sinsemellan mobbar varandra är andra varianter på samma tema. Det här visar att svårigheter uppstår när åtgärder för att motverka mobbning huvudsakligen fokuserar på att problematiken finns hos eleverna; skeendet är komplext och det är inte direkt långsökt att tänka sig att både elever och skolpersonal interagerar och påverkar varandra i olika mobbningsituationer. Denna studie är inriktad på lärare som mobbar elever, även om all skolpersonal naturligtvis kan vara inblandad i mobbning, lärare intar dock en särställning eftersom de genom sin yrkesroll har stor makt över eleverna och rikligt med tillfällen att agera utan direkt insyn från någon annan vuxen. Hägglund refererar till Haavelsruds beskrivning av begreppet *strukturell mobbning*:

Med strukturell mobbning menar han, att skolans differentierande och sorterande (socialt reproducerande) funktion innebär att de elever som inte motsvarar kraven på sådana prestationer och sådant beteende som räknas, utsätts för strukturellt förankrat förtryck och kränkning (Hägglund 1996:15).

När en lärare mobbar en elev kan de elever som befinner sig i en åskådarposition känna en impuls att vilja ingripa eftersom de upplever att mobbningen är moraliskt orätt. Av rädsla för att själva råka illa ut avstår de dock från att agera och passiviteten resulterar i en så kallad moralisk stress (Psykologiguiden 2013). Lärare kan också medverka till mobbning, både direkt och indirekt, dels genom att mobba en elev tillsammans med andra elever, dels genom att ignorera när elever utsätter andra elever för mobbning. En mer fördold möjlighet till mobbning är lärares bestraffningsrätt av elever, exempelvis genom att sätta orättfärdiga betyg eller utfärda ogrundade sanktioner.

Den statliga myndighet som befinner sig högst upp i skolhierarkin, direkt underställd regeringen, är Skolverket. Myndighetens maktutövning vilar på en resultat- och målstyrning av skolorna i landet, men huvudmännen (det vill säga kommuner och friskolor), har ett vidsträckt utrymme att påverka skolarbetets innehåll och former (Berg 2003:276). Skolverkets huvudsakliga uppgift är

att bistå landets skolor på ett övergripande plan och att hjälpa dem att uppnå lagstadgade mål. Till stöd för sitt arbete publicerar myndigheten bland annat rapporter i form av attitydundersökningar, utvärderingar och kunskapsöversikter.

Sociologen och filosofen Pierre Bourdieu menar att: ”[...] en av statens viktigaste förmågor är att (främst genom skolan) producera och genomdriva de tanke kategorier vi spontant tillämpar på vår omvärld och även på staten själv” (Bourdieu 1999:83). Med utgångspunkt i Bourdieus tankegångar är Skolverkets beskrivningar av central betydelse för vilka tankar som spontant dyker upp i vårt medvetande när vi tänker på ordet ”skolmobbing”. Skolverkets uttalanden och förklaringar kring mobbing har utifrån denna syn ett stort inflytande både direkt nedåt i hierarkin där den påverkar huvudmän, skolor och lärares arbete, men också i samhället i stort genom att den bild myndigheten producerar påverkar bilden av hur skolmobbing uppfattas av medborgarna.

Genom att studera Skolverkets publicerade texter om mobbing vill uppsatsen synliggöra hur en central statlig aktör för skolväsendet relaterar till lärare som mobbar elever. Min föreställning är att Skolverkets texter sällan omnämner problematiken då jag vid en ytlig genomläsning av några av myndighetens publikationer om mobbing funnit att direkta utsagor om lärare som mobbar elever verkar vara sällsynta. Uppsatsens mål är således att närmare undersöka om så verkligen är fallet och att jämföra utsagor om mobbade lärare med utsagor om mobbade elever.

Skolverkets texter kommer att analyseras med hjälp av Michel Foucaults diskursanalys där några av hans begreppsbyggnader framstår som relevanta utifrån mina intentioner. Foucault menar att språket skapar vår verklighetsuppfattning och att utsagor inom olika områden, benämnda ”diskursiva fält”, följer en regelbunden systematik:

Det gäller att uppfånga utsagan som den tunna enskilda händelse den utgör; att avgöra villkoren för dess existens, fastslå dess gränser så exakt som möjligt, upprätta de korrelationer den kan ha med andra utsagor som kan knytas samman med den och visa vilka andra former av utsägelser den utesluter (Foucault 2011:45).

Jag uppfattar att Foucaults beskrivning av utsagor som ”tunna, enskilda händelser” går att applicera på Skolverkets utsagor om lärare som mobbar elever (eftersom de verkar vara både sällsynta och ”tunna”). Att undersöka utsagor om mobbade lärare med utsagor om mobbade elever ser jag därför som en möjlig väg att närma mig materialet.

1.5 Syfte och frågeställning

Denna studie är deskriptiv, vilket innebär att den huvudsakligen beskriver ett empiriskt material och har en låg grad av tolknings och förklaringsanspråk. Syftet är alltså i första hand beskrivande. Studien vill undersöka hur Skolverket i sina texter om skolmobbing lyfter fram frågan om lärare som mobbar elever. Den vill upptäcka om det finns ett systematiskt mönster i denna diskurs. Detta görs genom att undersöka myndighetens publikationer om mobbing och jämföra utsagor om lärare som mobbar elever med utsagor om elever som mobbar varandra. Genom att granska texter som Skolverket har publicerat om mobbing ställs följande frågor:

- Hur beskrivs mobbade lärare?
- På vilket sätt relaterar dessa beskrivningar till mobbade elever?

1.6 Tidigare forskning

Mitt sökande har inriktat sig på tidigare forskning om lärare som mobbar elever men jag insåg i ett sent skede att uppsatsen missat en väsentlig aspekt. Studien utger sig för att behandla Skolverkets diskurs och därmed borde den tidigare forskning som presenteras rimligtvis vara studier om statliga myndigheters diskurser och inte olika studier om lärarmobbing. Denna brist har jag hjälpligt försökt att åtgärda i sista stund genom att presentera ett tidigare forskningsresultat som tangerar detta ämne. Eftersom tiden har varit knapp, kommer endast *en* redovisning av forskning kring statliga myndighetsdiskurser att göras. Presentationen om tidigare forskning kommer således att vara uppdelad i två olika delar, dels utifrån en myndighetsdiskurs och dels utifrån mobbningsforskning. I del ett beskrivs policytexter relaterade till lärarutbildning i Sverige. Del två beskriver först mobbningsforskningen generellt och redogör sedan för studier om lärare som mobbar elever. Att finna forskning om lärarmobbing har berett mig vissa svårigheter eftersom "bullying", "teachers" och liknande sökord ger en mängd sökträffar om mobbing som handlar om elever som förövare.

Den mobbningsforskning som finns om lärare som mobbar elever är i huvudsak psykologiskt inriktad och jag har inte kunnat finna någon studie som undersöker hur en central skolmyndighet framställer problemet. Texterna om mobbing har valts ut för att de uppvisar en bredd i beskrivningen. Sökmotorer som har använts, både vad gäller myndighetsdiskurser och mobbningsforskning, är Web of Science, Söder Scholar, Google Scholar och LIBRIS.

1.6.1 Utbildningspolitik – myndighetsdiskurser i policytexter om lärarutbildning

Lena Sjöberg (2011) undersöker i sin avhandling hur lärare och elever diskursivt representeras i policytexter som producerats i relation till lärarutbildning. Texterna som analyseras är publicerade av EU, Sveriges utbildningsdepartement, lärarförbundet samt lärarstudenters examinationsuppgifter. Det studerade materialet publicerades i huvudsak mellan 1995 och 2008 men gör även kopplingar till statliga publikationer från år 1948 och framåt. Studien har ett konstruktionistiskt perspektiv där världen skapas och förstås utifrån sociala, kulturella, språkliga och historiska yttringar. Analysen har också ett governmentalityperspektiv, vilket innebär att den undersöker hur elever och lärare positioneras och regleras av den statliga styrningen. Sjöberg menar att den svenska skolan är en av de mest avreglerade skolsystemen i världen och att den går mot en allt starkare, ekonomisk, neoliberalistisk inriktning. Policytexterna har med tiden utvecklats till att bli alltmer individinriktade och fokuserar på att lärandet ska vara lustfyllt och både lärare och elever anses personligt ansvariga för sina framgångar och tillkortakommanden. Lärare beskrivs som professionella, självkontrollerande och reflekterande praktiker som har till uppgift att se ”hela människan” i individen (vilket i sin tur leder till en ökad övervakning och kontroll av elevernas livssfär). Även lärare blir föremål för en ökad övervakning, granskning och kontroll och ett exempel på detta är legitimationskravet som infördes för att räknas som behörig lärare. Studien visar att den ideala professionella läraren respektive den ideala kompetenta eleven är vanligt förekommande i policytexternas diskurs. Efter millenieskiftet ökade sorteringen av eleverna genom mätningar av deras anlag, prestationer och utbildningsbarhet. Sjöberg konstaterar vidare att problematiska elever med invandrarbakgrund och/eller elever från lägre sociala grupper segregeras och differentieras i olika program utefter kön, begåvning, etnicitet och klass och att de diskurser som finns i samhället om lärare respektive elever har en stor inverkan på lärares och elevers syn på sig själva och hur de agerar. Sjöberg menar också att policytexternas maktfunktioner förstärks genom att de vilar på vetenskapliga grunder.

1.6.2 Kort historik om Heinemann och frågan om lärare som mobbar elever

Skolläkaren Peter-Paul Heinemann introducerade begreppet skolmobbning i tidskriften *Liberal Debatt* år 1969. Tre år senare publicerades boken ”Mobbning - gruppvåld bland barn och vuxna” där han redogör för hur apartheid, lynchmobbning och militär disciplin är närbesläktade med skolmobbning. När Heinemann talar om de mobbande förövarna i skolan handlar det uteslutande om elever men ett kapitel i boken ägnas åt lärare som utsätts för en eller flera mobbande elever.

Lärare som mobbar elever omnämns däremot inte. Heinemann snuddar dock vid problematiken när han i förbigående beskriver skolans möjligheter till bestraffning av elever:

Den som vill försätta ett kollektiv i ett tillstånd av ursinne har en ganska lätt uppgift om han har de rätta maktbefogenheterna. En skola kan exempelvis tillgripa repressalier för att kollektivt bestraffa klasser eller gäng som inte har möjlighet att kanalisera sin förorättning tillbaka mot bestraffaren.

Den som förtrycks, förtrycker någon annan [...] Kollektiva bestraffningar ökar direkt riskerna för mobbning (Heinemann 1972:170).

1.6.3 Mobbningsforskningen generellt

Dan Olweus, psykolog och aggressionsforskare, är sedan 1970-talet en ledande auktoritet inom mobbningsforskningen och har gett ut en mängd böcker och artiklar med fokus på elever som mobbare. Tre uppmärksammade självmord begångna av 10-14-åringar i Bergen i Norge 1982 blev startskottet till att norska staten satsade på ett storskaligt, kvantitativt, forsknings-projekt om mobbning. Projektet leddes av Olweus som så småningom även utvecklade ett åtgärdsprogram mot skolmobbning (Horton 2011:49). Vad gäller den dominerande forskningen utgår den i huvudsak från ett individual-psykologiskt perspektiv och har till stor del inriktats på att beskriva mobbade elevers personlighetsdrag; företrädesvis aggressiva pojkar. I ett färre antal studier har mobbningen undersökts i ett större, strukturellt sammanhang där man bland annat utifrån ett makt- och genusperspektiv studerat etnicitet eller kön i förhållande till skolans inre hierarki (Skolverket 2009:30-38).

1.6.4 Forskning om lärare som mobbar elever

Forskningen om skolmobbning har så gott som uteslutande valt att fokusera på eleverna och i ringa omfattning undersökt lärares mobbning av elever. En tänkbar förklaring till forskarnas ointresse kan vara ”att kränkningar tillhör de för-givet-tagna sociala fenomenen i en organisation där ojämna maktförhållanden råder” (Colnerud 2006). Mindre känd, och sällan refererad till i mobbningsforskningen, är Olweus undersökning om lärare som mobbar elever. Enligt honom själv är det den första vetenskapliga undersökningen i ämnet (Olweus 1996:3). Studien genomfördes i enkätform 1985 och omfattar 2400 elever i staden Bergen i Norge. Förutsatt att resultatet kan generaliseras till att gälla hela landet (vilket Olweus finner för troligt), visar undersökningen att cirka 10 % av lärarna i norska grundskolor trakasserar och mobbar 2 % av eleverna (Olweus 1996:4). Kraven i undersökningen är förhållandevis stränga innan kränkningar räknas som lärarmobbning; exempelvis räcker det inte med om en elev känner sig mobbad utan

händelserna behöver vara tydligt beskrivna och bekräftas av minst tre andra elever i samma klass. Att kraven är så högt ställda är för att undersökningens resultat inte ska ge en överdriven beskrivning av problemets omfattning (Olweus 1996:8). Om endast eleven själv bekräftar mobbning, anser sig 5,2 % ha blivit utsatta. Olweus menar att det i dessa fall sannolikt rör sig om oseriösa svar och/eller att eleven uppfattar sig vara trakasserad fast det har inträffat ganska sällan (Olweus 1996:14). Studien ser inget tydligt samband mellan lärarmobbning och elever som agerar på ett störande sätt. Elevbeskrivningar av hur lärarmobbning yttrar sig är exempelvis att eleven görs till åtlöje inför hela klassen; utsätts för verbalt nedsättande kommentarer som får resten av klassen att skratta; läraren uttalar spydigheter; ger anmärkningar om elevens förmågor; eleven känner sig orättvist eller annorlunda behandlad i förhållande till de andra eleverna; blir utsatt för beskyllningar; läraren säger saker om elevens karaktär och person inför hela klassen; sårande ord som att eleven blir kallad idiot, baby, hopplös, skitunge (Olweus 1996:15). Sammanfattningsvis menar Olweus att en betydande del av eleverna i norsk grundskola är utsatta för lärarmobbning och att det är nödvändigt med förändringar för att motverka dessa oönskade förhållanden (Olweus 1996:6).

McEvoy menar att elever som blir mobbade av lärare kan liknas vid stalkingoffer eftersom de känner sig fångade i en situation där läraren har makten. Eleven befinner sig bokstavligen i en fälla som exempelvis i ett klassrum eller på ett kontor och utsätts för kränkningar utan möjlighet att fly. Om eleven klagar på förövarens beteende, riskerar den hämnd och olika grader av sanktioner. Vid lärarmobbning är eleven, inte läraren, förloraren. Att undvika den mobbade läraren genom att utebli från vissa lektioner resulterar i att kurser inte fullföljs och att eleven känner sig misslyckad (McEvoy i Whitted m.fl 2008:330).

I en studie visar Twemlow att mobbade lärare, förutom att de skapar en fientlig stämning i omgivningen, orsakar en betydande skada för utsatta barn och att den förväntade följderna ofta är inlärningssvårigheter och psykiska problem för eleverna. Lärare som inte mobbar, tvingas ofta in i en undvikande roll som åskådare av rädsla för vedergällning från kolleger och/eller fackföreningar och det finns även en utbredd rädsla för att hamna i lojalitetskonflikter (Twemlow m.fl. 2006:196). Devine menar att lärare som kränker elever ofta lovordas för sin effektivitet av både kollegor och elever; de respekteras också för att de inte är ”någon man bråkar med”. Dessa lärare kommunicerar den starkes rätt och tar inte hänsyn till andras rättigheter att bli respekterade och få erkännande, de sprider rädsla och försämrar inlärningen hos eleverna (Devine i Twemlow

m.fl 2006:188). Twemlow ser också ett samband mellan att lärare som mobbar elever antingen själva har varit mobbare eller blivit mobbade som barn (Twemlow m.fl 2006:194).

Paul och Smith (2000), har identifierat sex typiska områden där lärare missbrukar sin makt: disciplin, bedömning, gruppindelning av elever, regler och procedurer i klassrummet, instruktioner för övningar samt fysisk placering (Paul och Smith i Twemlow m.fl 2006:188).

Mobbande lärare kan också hamna i ett eskalerande maktspel med elever som i sin tur mobbar tillbaka, vilket omöjliggör en fungerande undervisning (Twemlow m.fl 2006:189).

1.7 Uppsatsens disposition

Kapitel 2 inleds med en beskrivning av hur Foucaults definierar diskurs samt en redogörelse för några diskursanalytiska begrepp som kommer att användas i uppsatsen. Efter det följer en beskrivning av Foucaults respektive Lukes maktteorier. I kapitel 3 beskrivs urval, avgränsningar och tillvägagångssätt för uppsatsen och kapitlet avslutas med en diskussion kring valda urval och tillvägagångssätt. I kapitel 4 ges en kort redogörelse för empirin, det vill säga var och en av de valda texterna. Kapitel 5 innehåller en resultat/analys-beskrivning som inleds med en översikt över analysens resultat följt av en redogörelse för hur några diskursanalytiska begrepp kan appliceras på texterna. Slutligen analyseras materialet utifrån Foucaults och Lukes maktteorier. Kapitel 6 innehåller en diskussion kring analysens resultat, valda teorier och tidigare forskning. Kapitel 7 ger en kort sammanfattning av uppsatsens slutsatser.

Kapitel 2 – Diskursanalys samt maktteorier

Detta kapitel inleds med en beskrivning av hur Foucault definierar diskurs samt några olika begrepp inom diskursanalys. Därefter följer en beskrivning av Foucaults maktteori och Steven Lukes teori om maktens tredje dimension.

2.1 Diskurs och diskursanalytiska begrepp enligt Foucault

Foucault menar att vår upplevelse av att vara ett medvetet mänskligt subjekt är möjligt tack vare vårt språk, det talade eller skrivna. Genom språket upplever och benämner vi ting och förstår vår omvärld i relation till oss själva. Vårt subjekt skapas av olika språkliga utsagor och är inte fixerat och färdigt utan det som undersöks i diskursanalysen är ”de olika platser och positioner subjektet kan inta eller erhålla då det utövar en diskurs” (Foucault 2011:76). Den språkliga utsagan har ett bestämt förhållande till subjektet även om exempelvis 1:a person saknas, upphovsmannen till en utsaga är alltså inte identisk med subjektetspositionen (Foucault 2011:122, 125). Språket innehåller utsagor men existerar också i ett tomrum mellan orden. Orden kan inte säga allt. Diskursens begrepp och utsagor skapar ett ”mera”, en bild av hur någonting är. Foucault kallar detta ”mera” som skapas för ”objekt”. De positiva villkoren för att objekten ska uppträda beskrivs som en invecklad knippa av relationer. (Foucault, 2011:65). Objekten finns inte i språket självt men i den praktik som uppträder vid diskursens gränser. De diskursanalytiska verktyg jag kommer att använda mig av i analysen finns beskrivna i boken *Vetandets arkeologi* och består av följande urval: utsagor, diskontinuitet, avbrott, tröskel och samtidigthetsfält.

2.2.1 Utsagor

Vårt språk består utsagor som genom sina inbördes relationer upprätthåller och bildar olika diskursiva fält (Foucault 2011:49). Här följer min egna tolkning av utsagor i förhållande till diskursiva fält och den utgår från utsagorna: ”bakelse”, ”vänskap”, ”förtroende” och ”vispad grädde”. Att känna ”förtroende” till en ”bakelse”, verkar en smula egendomligt, men att tänka på ”vispad grädde” i samband med en ”bakelse” är inte direkt långsökt. På samma sätt är ”vispad grädde” inte det första jag tänker på när det gäller ”vänskap”, däremot är ”förtroende” en näraliggande utsaga till ”vänskap”. På detta sätt skapar utsagorna olika diskursiva fält som är mer eller mindre avgränsade, näraliggande och överlappande. Hur vi uppfattar omvärlden är beroende av hur vi förbinder och avgränsar de olika utsagorna. Utsagorna är grunden för språket och de diskursiva fälten förklarar världen och gör den begriplig. Foucault säger sig inte vilja

uttolka något fördolt i de manifesta utsagorna utan definierar dem utifrån hur de visar sig och systemet de bildar. Varje utsaga intar en plats på ytan och befinner sig inte där av en slump. Genom sin position i det diskursiva fältet har utsagan något att berätta som analyseras utifrån platsen den uppehåller sig på, dess karaktär och förhållande till andra utsagor. Av särskilt intresse är att undersöka det diskursiva fältets diskontinuitet, avbrott, tröskel och gräns (Foucault 2011:49). Vissa utsagor i de diskursiva formationerna är sällsynta och analysen riktar sig snarare mot dessa än de utsagor som förekommer i riklig mängd: ”Men att analysera en diskursiv formation är att söka efter lagen för denna fattigdom, bedöma den och bestämma dess specifika form” (Foucault 2011:156). Utsagorna står alltid på minus, det går inte att säga allting, och de utsagor som utelämnas är en minst lika viktig del av språkfältet eftersom de i sin tystnad står i relation till de uttalade utsagorna.

2.2.2 Diskontinuitet

Diskontinuitet är när utsagorna är oregelbundna och oförutsägbara i hur de sprider sig (Foucault 2011). Diskontinuitet hos spridda utsagor leder till svårigheter i att se dem som en helhet även om de, när de dyker upp, är samma eller närbesläktade i betydelse. Diskontinuerliga utsagor är i förhållande till stabilare och kontinuerligare utsagor svårare att greppa, eftersom de inte upplevs som lika förutsägbara. Diskontinuiteten leder alltså till svårigheter, både i att se sambandet mellan liknande utsagor och med att sätta dem i relation till utsagor i texten som helhet.

2.2.3 Avbrott

Avbrott karakteriseras av ett plötsligt överraskningsmoment hos utsagor; de gör exempelvis en oväntad entré i en mening för att sedan försvinna i nästa och därefter inte visa sig mer i det aktuella kapitlet. Här tolkar jag Foucault som att avbrott oförklarligt överger utsagor samtidigt som de ingalunda försvinner ut ur subjektets medvetande (med subjektet menas här den aktuella position som läsaren befinner sig i vid läsning av texterna). Avbrutna utsagor dyker således upp för att sedan åter försvinna ner i djupen och det skapas en osäkerhet kring när och var de dyker upp igen. Avbrott har skarpa gränser, de isolerar och fragmentiserar utsagorna i förhållande till den övriga texten.

2.2.4 Tröskel

Jag tolkar en tröskel som en utsiktspunkt, ett område med möjlighet att se ut över olika rum av utsagor. Att befinna sig vid en tröskel ger distans och en möjlighet att bilda sig en uppfattning utan att befinna sig direkt i det beskrivna rummet. Utsagor utifrån ett tröskelperspektiv har således en distanserad, överblickande och beskrivande karaktär. Tröskelmetaforen belyser också en skiljelinje mellan olika rum av utsagor.

2.2.5 Samtidighetsfält

Med detta menas utsagor som gäller för andra typer av objekt eller diskurser men som är verksamma bland de utsagor som studeras (Foucault 2011:80). De kan fungera som jämförande bekräftelse och eventuellt åberopas som en högre instans. Ett nutida aktuellt exempel på samtidighetsfält är diskursen kring whistleblowern Edward Snowden som i juni 2013 avslöjade USA:s massövervakning av andra stater, företag och personer. I samband med avslöjandet flydde Snowden till Hongkong och befinner sig för närvarande i Ryssland. Samtidigt som han beskrivs som en hjälte av ansedda personer världen över, jagas han av amerikanska myndigheter (som har dragit in hans pass). USA:s president Barack Obama menar att Snowden enbart ser till sina egna intressen och kallar honom för en ”spion” och en ”ickepatriark”. Medierna har ägnat uppmärksamhet åt Snowdens privatliv (bland annat hans tidigare kärleksrelation) som i ljuset av de läckta uppgifternas innehåll, är oväsentlig information. Händelsen kan ses som en illustration för hur olika samtidighetsfält kommer till uttryck kring diskursen om Edward Snowden.

2.3 Teoretisk ram – Foucaults samt Lukes maktteorier

Den teoretiska ramen i uppsatsen utgörs av två olika maktteorier, Foucaults teori om dominantekniker samt Lukes teori om *maktens tredje dimension*. Båda teorierna används här för att förtydliga det som visar sig i analysen av Skolverkets texter. Min uppfattning är att även om de två teorierna är förhållandevis näraliggande, kompletterar de ändå varandra. Foucault ger en mer svepande beskrivning av makten, liksom en överordnad funktion som genomsyrar hela samhället, Lukes beskrivning av makt är att den verkar inom olika områden men inte är övergripande och heltäckande.

2.3.1 Dominantekniker enligt Foucault

Foucault menar att makten i ett samhälle disciplinerar och behärskar individernas kroppar för att göra dem fogliga och nyttiga. Den mest synliga formen för disciplinering finns i fängelser,

fabriker, skolor och militära verksamheter men maktens disciplineringsfunktioner finns överallt i samhället. Genom bestraffningar och belöningar: ”sker en differentiering, som inte gäller handlingarna utan individerna själva, deras natur, deras förutsättningar, deras nivå eller deras värde” (Foucault 2006:182). Härigenom skapar makten en norm som individerna kan uppfylla i högre eller mindre grad. Ju mer makten känner till om individernas beteenden, desto starkare och effektivare blir dess utövning. Makten gör sig själv osynlig medan den riktar fokus och synliggör de individer som den disciplinerar och genom detta ständiga iakttagande av undersåtarna behåller den sitt grepp över dem och gör dem beroende (Foucault 2006:188). Foucault refererar till Jeremy Benthams arkitektoniska skapelse *Panoptikon* som en urbild för maktens ständiga iakttagande av undersåtarna. Panoptikon är en ritning av ett cirkelformat fängelse, det kan liknas vid en tårta där fångarnas celler är de olika tårtbitarna. I mitten finns ett torn med en övervakare som har fri sikt åt alla håll och således uppsikt över alla fångar. Fångarna är fullt synliga som objekt för övervakarens blickar och har ingen möjlighet att gömma sig. Det spelar ingen roll om fångarna just för stunden i praktiken är övervakade eller inte, blotta vetskapen om att de *kan* vara det, gör att de övervakar sig själva. Denna skapelse: ”blir en maskin som skapar och underhåller ett maktförhållande som är oberoende av den som utövar den, kort sagt, fångarna är inneslutna i en maktsituation som de själva uppbär” (Foucault 2006:202). Den disciplinerande makten dresserar elever genom att både straffa och belöna dem exempelvis med goda eller dåliga betyg; inom de disciplinära anordningarna utbildas en hierarki som vilar på en jämförelse av ”goda” och ”dåliga” individer (Foucault 2011:182). Även om det enligt lag finns gränser för maktens utövande, menar Foucault att dessa gränser är fåfängliga eftersom samhällets utbredda övervakning över medborgarna är uppbyggd kring en maktens asymmetri (Foucault 2011:224).

Foucault talar om en omvänd individualiseringsprocess i samband med disciplinära mekanismer. Tidigare i historien var maktens personer individer som var fullt synliga i samhället. De var härskare med hög status som med prakt, ståt och ceremonier skulle beundras och hyllas av folket. I den disciplinära regimen har makten antagit ett anonymt ansikte och individualiseringen är nu omvänd, den riktas mot de som ska disciplineras: ”Ju mera anonym och funktionell makten blir, desto mera individualiserade tenderar de underlydande att bli” (Foucault 2006:194). Skillnaden är att denna omvända individualiseringsprocess inte innehåller några ärebetygelser eller stamtavlor, det handlar om iakttagelser och mätningar för att uppfylla normer och Foucault menar att: ”Alla vetenskaper, analyser eller andra hanteringar som börjar på ’psyko’ deltar i denna historiska omkastning av individualiseringsprocesserna” (Foucault 2006:194). Foucault

talar om hur den omvända individualiseringsprocessen går hand i hand med vetenskapen om människan och att den också innehåller positiva sidor: ” [...] den producerar en verklighet, den producerar ämnesområden och sanningsritualer. Individerna och den kännedom man kan förvärva om honom tillhör denna produktion” (Foucault 2006:195).

2.3.2 Lukes teori om maktens tredje dimension

Maktutövning kan ske på en mängd olika plan, dels mellan individer, men också i en grupp, i en institution eller på en statlig nivå, ja inom alla fält där människor möts. Steven Lukes beskriver tre olika maktdimensioner och menar att makt ofta definieras direkt utifrån sin utövning, exempelvis att A har makt över B som är beroende av A eller att A tvingar B och att detta står i motsättning till B:s intressen (Lukes 2005:109). Båda dessa synsätt förknippar makt med en direkt, synbar konflikt. I *maktens tredje dimension* är den centrala frågan maktens osynliga sida och människors *villighet* att samtycka till att någon har makt över dem. Lukes menar att makt är kapaciteten att utöva den och inte nödvändigtvis behöver komma till uttryck i en synlig utövning (Lukes 2005:12). När den som underkastas uppfattar maktutövningen som naturlig utan att förstå ursprunget till den, definierar Lukes alltså detta som maktens tredje dimension.

Med denna definition av makt menas att individer, utan att själva uppfatta det, samtycker till att bli dominerade. Centrala begrepp här är *falskt medvetande* och *makten att vilseleda*, vilket betyder att en kognitiv makt som vilseleder kan yttra sig som censur, desinformation eller bristande rationalitet och illusoriskt tänkande (Lukes 2008:149). Det som upplevs vara naturligt ifrågasätts oftast inte av den eller de som blir styrda. När önskningar och föreställningar som makten inte finner önskvärda visar sig, avfärdas de med argument som att de saknar grund. Lukes menar att maktens tredje dimension inte har möjlighet att fullständigt härska över och skapa en endimensionell människa. Den verkar istället inom olika domäner och är aldrig total förutom i dystopiska beskrivningar som saknar verklighetsanknytning (Lukes 2005:150). Utövandet av makt behöver heller inte vara varken intentionell eller intelligent. Oavsett maktens egen intention eller intelligens påverkar den önskningar och uppfattningar hos dem som blir styrda.

Kapitel 3 – Metod

Kapitlet inleds med en beskrivning av urvalsprocessen och följs därefter av en redogörelse för avgränsningar och tillvägagångssätt. Efter det följer en diskussion om begränsningar i urvalet och för och nackdelar med både diskursanalys och Skolverkets texter. Därefter diskuteras begränsade kunskaper samt något om begreppet förförståelse.

3.1 Urval

På Skolverkets publikationsdatabas på internet (Skolverket.se 2013) gav en sökning på ordet ”mobbing” 23 träffar. Av dessa valdes fyra publikationer ut för att deras omfång utgjorde drygt halva textmaterialet och direkt berörde mobbing. De fyra utvalda texterna är det mest omfattande materialet om mobbing som myndigheten publicerat mellan år 2002 och 2011. Förutom dessa fyra publikationer valdes även tre avsnitt om mobbing ut från tre olika statistiska undersökningar. Dessa tre avsnitt valdes för att de utgör det underlag som myndigheten hänvisar till när det gäller mobbingens förekomst och uttryck. De fyra första publikationerna om mobbing är skrivna av forskare verksamma vid olika universitet och högskolor runtom i Sverige och de tre statistiska undersökningarna är skrivna av Skolverkets anställda. Av de totalt 23 publikationerna på Skolverkets hemsida analyseras således fyra texter i sin helhet samt tre avsnitt om mobbing i vardera tre statistiska undersökningar. De texter som utelämnats är kortare skrifter som behandlar mobbing tillsammans med andra ämnen som diskriminering, våld och kränkning. Materialet som analyseras kan ses som representativt för Skolverkets syn på skolmobbing även om all text på hemsidan naturligtvis skulle ge en fylligare bild. På grund av begränsad tid för uppsatsen har dock detta urval gjorts. De fyra publikationerna och de tre undersökningarna som ingår i analysen är således följande:

- Skolan - en arena för mobbing, forskningsöversikt och diskussion kring mobbing i skolan (2002, 146 sid)
- Kunskapsöversikt, På tal om mobbing – och det som görs (2009, 202 sid)
- Utvärdering av metoder mot mobbing + metodappendix (2011, 217+179 sid)
- Vad fungerar? Resultat av utvärdering av metoder mot mobbing (2011, 84 sid)
- Tre avsnitt ur tre Attitydundersökningar publicerade 2003 (nr 1), 2003 (nr 2) samt 2009

3.2 Avgränsningar och tillvägagångssätt

Uppsatsen har avgränsats till att analysera utsagor som *direkt* berör mobbade lärare respektive mobbade elever. För att utsagorna ska räknas som direkta, ska det inte finnas någon som helst tvekan om att passagen handlar om just elever eller lärare. Även utsagor om kategorier där lärare kan ingå (såsom 'vuxen', 'personal' osv) är medtagna i analysen. I materialet finns en mängd *indirekta* utsagor som endast berörs ytligt i uppsatsen. Det kan gälla uttalanden om engagerade lärare, betydelsen av ett gott skolklimat, disciplinering, kompetensutveckling för skolpersonal, goda elevrelationer, elevaktiviteter, regler, antimobbningsteam med mera. Några av de indirekta utsagorna har dock ställts i relation till Lukes samt Foucaults maktteorier och detta är ett tillvägagångssätt som kan ifrågasättas då det är ett uttryck för att "jag ser det jag vill se" för att det ska passa in i den teoretiska ramen. Skolverkets texter är mångfacetterade och innehållsrika och förfarandet kan ses som att vissa indirekta utsagor blir diskriminerade. Mitt enda rättfärdigande av denna utsortering är att de indirekta utsagor som valts ut korresponderar med de valda teorierna.

Samtliga sju valda texter är genomlästa ett flertal gånger och inledningsvis har en uppsamling gjorts av vilka utsagor som *direkt* kan sättas i relation till lärare som mobbar elever. Här har jag varit noggrann och noterat alla sådana utsagor. De har inte varit överväldigande många och därför fullt möjliga att notera. Det som undersökts är utsagornas omfattning och på vilket sätt de beskriver problematiken, i vilka sammanhang de dyker upp, vilken karaktär de har och på vilket sätt de relaterar till varandra. Utsagor om mobbade lärare har sedan jämförts med utsagor om mobbade elever och skillnader i beskrivningarna har noterats. Efter detta har materialet sorterats under teman i relation till de diskursanalytiska begreppen och de valda maktteorierna har sedan applicerats på analysens resultat.

3.3 Diskussion om tillvägagångssätt och urval

3.3.1 Begränsningar med att välja diskursanalys

Enligt Neumann är den som utför en diskursanalys i en position som inte befinner sig utanför den sociala verklighet som studeras, vilket innebär att "metod" som en extern position är omöjlig att realisera. Att dra en klar gräns mellan teori och metod inom diskursanalys låter sig inte göras (Neumann 2003:14-15). Börjesson menar att tillvägagångssättet vid diskursanalys skiljer sig från annan forskning då den inte använder sig av insamlingsmetoder av "färdiga fakta", som samlas in och anpassas till forskningsfrågor och eventuella teoretiska utgångspunkter; istället är

analysen en helhet där teori och empiri är integrerade i varandra. (Börjesson m.fl 2007:16). Enligt ovanstående beskrivningar av diskursanalys befinner jag mig själv i en eller flera diskurser när jag läser och analyserar texterna i denna uppsats. En fristående ställning till materialet är således, enligt denna syn, inte möjlig. Oavsett detta, är diskursanalysen (utifrån Foucaults beskrivningar) tillförlitlig när det gäller att undersöka *språket i sig*. Direkta utsagor om mobbande lärare är fåtaliga och således förhållandevis enkla att finna i texten och har därmed varit möjliga att överblicka. Problematiken infinner sig när direkta utsagor om mobbande elever ska sorteras eftersom de är rikligt förekommande i hela textmaterialet och beskrivs ur en mängd olika synvinklar och ansatser. Här har jag försökt att redovisa ett så brett spektrum som möjligt men att välja ut vilka utsagor som ska ses som relevanta i det läget blir ändå en godtycklig handling. Än mer problematiskt blir det med utsagor som är *indirekta* och befinner sig i olika gränsområden till det som analysen vill undersöka. Exempel på detta är: disciplinära strategier, regler, skolmiljö, engagerade lärare, kompetensutveckling, aktiviteter för elever och så vidare. Här styr ett godtyckligt sortering som, enligt den ovan nämnda diskursteorin, påverkas av det diskursiva fält jag själv för tillfället befinner mig. Ett annat problem med indirekta utsagor är att de väljs ut för att bekräfta valda teorier, vilket kan ses som en diskriminerande handling gentemot andra indirekta utsagor i materialet. Den slutsats som kan dras utifrån ovanstående beskrivning är att analysen har en hög tillförlitlighet vad gäller utsagebeskrivningar av förekomsten av mobbande lärare, och till betydande del vad gäller mobbande elever men att min sortering och mitt val av indirekta utsagor och hur de sorterats in under olika begrepp och teorier är godtyckligt utförd. Indirekta utsagor har således färgats av mitt personliga tyckande.

3.3.2 För- och nackdelar med att analysera Skolverkets texter

Fördelen med att välja en textanalys är att texten redan existerar i fysisk form, tillgänglig för vem som helst att ta del av. Det underlättar också möjligheten för läsaren att kontrollera om mina utsagor om materialet är trovärdiga. Genom att välja bort intervju som metod försvinner också ett tolkningsled som till sin natur är problematisk (Alvesson 2003:98-99). I en intervjusituation spelar en mängd påverkansfaktorer in, exempelvis forskarens förväntan på den intervjuade, den intervjuades förväntan på forskaren, den intervjuades förväntan på vad forskaren förväntar sig av den intervjuade, rummet där intervjun utförs, med andra ord hela kontexten kring intervjun. Dessutom, i en transkribering från intervju till text, sker en utsällning av vad forskaren anser vara relevant information (Alvesson 2003:98-99).

En nackdel med att analysera Skolverkets textmaterial som publicerats i bokform är att det inte ger något svar på hur myndigheten interagerar och talar om mobbning med olika aktörer i praktiken. Till det kan sägas att även om hållningen skulle vara annorlunda i den praktiska verksamheten sprids och rekommenderas dessa texter oavsett hur myndigheten agerar vid fysiska möten eller vid framställning av bilder, talspråk och annan media. En annan fråga är om det verkligen är Skolverkets texter, och inte enskilda forskares utsagor som kommer att analyseras, och vad menas egentligen med ”Skolverket”? Mot detta kan anföras att Skolverkets ledning aktivt har valt att lyfta fram dessa forskare för att företräda myndigheten.

Det finns också ett problem med att analysera ett fåtal texter då ett större textmaterial skulle behöva studeras för att få en tillförlitlig bild av problembeskrivningen. Att välja texter som specifikt handlar om mobbning utesluter Skolverkets material som behandlar mobbning tillsammans med kränkning och diskriminering. De tre fälten är, som tidigare beskrivits, definitionsmässigt näraliggande (se kapitel 1:2). Till det kan sägas att de texter som speciellt är inriktade på mobbning fördjupar ämnet. Mobbing har också en särställning då den sker vid upprepade tillfällen och pågår över tid, således en särskilt allvarlig form av kränkning som inte behandlas särskilt i lagstiftningen.

3.3.3 Begränsade förkunskaper

Jag kan ha missat att undersökningar av problemet med lärare som mobbar elever ingående behandlas av andra statliga tillsynsmyndigheter utanför Skolverkets domäner, men om det är så, fyller denna undersökning ändå ett syfte genom att belysa Skolverkets diskurs kring temat och därigenom bidra med en pusselbit till en bredare förståelse för myndigheternas diskurs om lärare som mobbar elever. Till det kan också sägas att jag har letat efter vilken annan myndighet som skulle kunna undersöka och rapportera om problemet och det närmaste jag funnit i detta avseende är Arbetsmiljöverket (AV). Dock har jag inte funnit belägg för att AV ägnar sig åt att undersöka problemet med lärare som mobbar elever.

3.3.4 Förförståelse

Begreppet ”förförståelse” innebär att ingen människa är ett oskrivet blad. Var och en av oss tolkar och upplever världen utifrån tidigare erfarenheter. Frågeställningen i uppsatsen har sin upprinnelse i historier jag har hört av föräldrar, lärare och själv varit med om där mobbade lärare hålls om ryggen av kolleger och skolledning. Det här påverkar naturligtvis min

förförståelse och syn på problemet vilket kan innebära att jag till exempel omedvetet sällar bort relevant information så att resultatet blir missvisande, för att undvika detta har jag försökt att, efter förmåga, göra en så objektiv analys som möjligt. Trots kännedom om förförståelsen har jag ändå gång på gång fått revidera texten när mitt personliga tyckande har förträngt information och blåst upp annan. Att kontinuerligt under uppsatsskrivandet erkänna detta för mig själv har varit en lärorik och även en smärtsam samvetsprocess. Även om denna uppsats strävar efter att vara ”vetenskaplig” så är den fortfarande, med all sannolikhet, färgad av min förförståelse.

Kapitel 4 – Skolverkets texter/Empiri

Detta kapitel ger en översikt över de valda texterna samt en kort beskrivning av deras innehåll.

4.1 - Text 1

Skolan – en arena för mobbning, en forskningsöversikt och diskussion kring mobbning i skolan
(146 sidor)

Detta är den äldsta av de sju analyserade texterna, publicerad 2002, författare är fyra personer verksamma inom disciplinerna sociologi och socialt arbete. Syftet med publikationen är att öka kunskaperna kring problemet; dels genom: ”[...] en inventering av vad som gjorts kring mobbning. Hur ser forskningsläget ut?” och dels genom att ge: ”Uppslag till vad som bör göras. Vilka frågor är det som inte ställs?” (Skolverket 2002:19). Största delen av boken beskriver och resonerar kring forskningsfältet och de avslutande 25 sidorna ägnas åt diskussion och förslag till vidare forskning. Med publikationen hyser Skolverket förhoppning om att: ”[...] stimulera forskare att gå vidare inom detta angelägna område samtidigt som det stödjer och stimulerar dem som är verksamma i skolan att förstå och gripa sig an en oacceptabel handling” (Skolverket 2002:11).

4.2 - Text 2

Kunskapsöversikt, På tal om mobbning - och det som görs (202 sidor)

Författare till denna publikation är fyra forskare från institutionerna: pedagogik, didaktik och psykologi, interaktiva medier samt samhälls- och livsvetenskap. Syftet med skriften är att: ”[...] ge rektorer, lärare, elevvårdspersonal och andra intresserade fördjupade kunskaper om mobbning och hur komplext problemet är” (Skolverket 2009b:11). Texten är uppdelad i tre delar varav del ett och två delar lika på hälften av textutrymmet. Den första delen ägnas åt definitioner av skolmobbning samt vad lagen säger, den andra delen analyserar mobbning som historisk diskurs (utifrån ett skolperspektiv). Den tredje delen, (halva boken), granskar och beskriver åtta olika åtgärdsprogram som används i svenska skolor.

4.3 - Text 3

Utvärdering av metoder mot mobbning + metodappendix (217+179 sidor)

Denna text är skriven av sju forskare inom disciplinerna psykologi, pedagogik, sociologi, religion och socialt arbete. I förordet sägs att: ”I uppdraget talas om att alla former av

diskriminering och annan kränkande behandling kraftfullt bör bekämpas [...] Denna utvärdering ger besked om insatser som effektivt förebygger och åtgärdar mobbning” (Skolverket 2011b:3). Undersökningen utgår ifrån vilka erfarenheter lärare, elever och skolpersonal har av åtta olika åtgärdsprogram mot mobbning. Forskarna har funnit att ingen av de 39 undersökta skolorna arbetar renodlat med något program och har därför valt att undersöka enskilda insatser i de olika programmen. Detta görs genom att kartlägga vilka åtgärder som har effekt, ingen effekt alls eller rentav ökar mobbningen.

Underlaget till studien utgörs av 7500 elever som har svarat på frågor via en webbenkät samt 272 elever som deltagit i gruppintervjuer. Drygt två tredjedelar av de elever som intervjuats är utvalda för att de har: ”någon uppgift i skolans elevråd eller i något annat organ där han/hon kunde förväntas ha en något större kunskap om skolan och dess arbete mot mobbning [...]” (Skolverket 2011c:42). Undersökningen baseras även på webbenkäter till skolpersonal/lärare samt gruppintervjuer och enskilda intervjuer med dessa kategorier. Jag har inte lyckats finna ut hur många i personalkategorierna som svarade på webbenkäten, där står svarsfrekvens i procent men ej på vilket underlag den vilar (se metodappendix sid 52-53). När det gäller intervjuer, har 221 lärare deltagit.

4.4 - Text 4

Vad fungerar? Resultat av utvärdering av metoder mot mobbning (84 sid)

Boken är skriven av en författare/journalist på uppdrag av Skolverket och kan liknas vid en behändig ”lathund”, den innehåller en sammanfattning av ovanstående Text 3 och till vissa delar även av Text 2. Denna skrift är med i analysen därför att den visar vad Skolverket har lyft fram som essensen av Text 3 och 2: ”Översikten riktar sig i första hand till personal i skolan eller till dig som vill veta mer om arbetet med att stävja mobbning” (Skolverket 2011d:86).

4.5 - Text 5

Attityder till skolan 2003(nr 1) – Elevernas, lärarnas, skolbarnsföräldrarnas och allmänhetens attityder till skolan under ett decennium

De delar av texten som berör mobbning är skriven av personer verksamma inom Skolverket och attitydundersökningens syfte i sin helhet är:

[...] att komplettera Skolverkets nationella uppföljning och utvärdering av svensk grund- och gymnasieskola och dess resultat med information om olika intressentgruppers syn på, bilder av och attityder till skolan. [...] ge underlag för en fördjupad diskussion om skolan samt signaler till fördjupade analyser” (Skolverket 2004a:12).

I olika avsnitt undersöks bland annat sociala relationer, trivsel, relationen lärare-elev, mobbning och annan kränkande behandling, trygghet, rädsla, oro och stress. Underlaget grundar sig på kvantitativa undersökningar via postenkäter och telefonintervjuer och har besvarats av sammanlagt 1942 elever, 1844 lärare, 1669 föräldrar och 343 personer ur allmänheten. Den kvantitativa datan har kompletterats med två gruppintervjuer/fokusgrupper av elever från högstadiet respektive gymnasiet; sammanlagt 20 elever. Gruppintervjuerna är utformade utifrån enkätundersökningarnas resultat och sägs inte ha anspråk på nationell representativitet.

4.6 - Text 6

Yngre elevers attityder till skolan 2003 (nr 2) – Hur elever i årskurs 4-6 upplever skolan

Texten är redigerad av en av Skolverkets utredare och undersökningen har genomförts av myndighetens anställda. ”Syftet [...] är att få en bild av yngre elevers syn på och upplevelse av skolan” och ” [...] att få möjlighet att jämföra yngre och äldre elevers attityder till skolan” (Skolverket 2004b:86). Resultaten grundar sig på en kvantitativ datainsamling med frågor i enkätform och besvarades av 2862 elever. Det som undersöks är hur eleverna upplever skolan, lärare, otrygghet, mobbning och rädsla samt elevinflytande. Även här har enkäterna kompletterats med gruppintervjuer av 52 elever, dessa intervjuer ska ej ses som nationellt representativa.

4.7 - Text 7

Attityder till skolan 2009 – Elevernas och lärarnas attityder till skolan

Även denna text är skriven av skolverkets egna anställda och med samma intentioner som de ovan beskrivna attitydundersökningarna. ”Ett viktigt syfte med undersökningen är att bidra till fördjupad diskussion om skolan och ge signaler till ytterligare analyser” (Skolverket 2010a:3). Resultaten i den här undersökningen grundar sig på en kvantitativ datainsamling i form av enkätfrågor i pappersform samt telefonintervjuer baserade på enkäter; de besvarades av 4319 elever och 2041 lärare.

Kapitel 5 – Resultat/Analys

I detta kapitel sammanfattas och analyseras hur utsagorna i de valda texterna relaterar till lärare som mobbar elever, och elever som mobbar elever. Detta görs genom att först beskriva de sammanfattande, generella dragen i materialet. Därefter följer exempel på hur materialet relaterar till fem olika diskursanalytiska begrepp: utsagor, diskontinuitet, avbrott, tröskelmetaforen och samtidighetsfält. Slutligen appliceras vad analysen visar med hjälp av Foucaults respektive Lukes maktteorier.

5.1 Generella drag

Eftersom mobbade lärare även kan ingå i olika kategorier såsom: skolpersonal, anställda, vuxna, personal och liknande är även dessa med i analysen. Studien utgår dock från mobbade lärare om inget annat anges i texten.

Texterna uttalar i sina inledningar att de ska handla om skolmobbning men en bit in i läsningen framgår det dock att de handlar om mobbade elever (detta gäller ej de tre attitydundersökningarna). Det sägs aldrig tydligt varför mobbning anses vara en fråga mellan elever. Ingenstans ges en förklaring till hur författarna ställer sig till fenomenet och varför de har valt att utesluta frågan om mobbade lärare. I *Skolan – en arena för mobbning*, sägs i förordet att boken ska behandla skolmobbning men på sidan tolv säger författarna att de har sökt i olika artikeldatabaser under *peer bullying* och *peer harassment*. På sidan tjugotre sägs att sökorden de använde var *bully* och *school*. Här uppstår förvirring för läsaren, gällde inte *peer* som sökord längre? *Peer* kan närmast översättas som kamrat, *peer bullying* är alltså något som sker mellan elever, men några sidor senare har uttrycket lämnats till förmån för de icke personbundna begreppen *bully* och *school*. I boken *Kunskapsöversikt* sägs i förordet att det ska handla om mobbning i skolan och på sidan tolv refereras det till Heinemann: ”Skolbarn leker mobb långt upp i puberteten [...]” (Skolverket 2009b:12). Dessa två olika exempel visar hur grunden läggs till att uppfatta mobbning som ett skeende mellan elever. Den ena texten utgår alltså från *peers*, den andra börjar med att referera till Heinemann.

Även om texterna är inriktade på elever och det ibland sägs rakt ut att så är fallet, finns det insprängt olika utsagor om mobbade lärare som återkommer på oväntade ställen. Det går att se dessa utsagor om lärarmobbning som ”bonusar” och extra information utöver, men frågan är

varför utsagorna finns där? De olika författarna förklarar inte varför omnämningen om lärare är sporadiska och vilken funktion de fyller när de väl omnämns. Lärare som mobbar elever existerar i materialet och fenomenet omnämns ett fåtal gånger, i förbigående och i generella ordalag vilket kan jämföras med beskrivningar om mobbade elever som är detaljerade och förekommer kontinuerligt i materialet. Åtgärder som förespråkas och lyfts fram som effektiva är inriktade på eleverna och ingen åtgärd beskrivs som direkt inriktad på lärare.

Regelbundet utspjutt i texterna finns också övergripande beskrivningar av hur engagerade lärare, kunskap, kompetens, organisation, elevers handlingsutrymme och en god skolmiljö är betydelsefulla för att stävja mobbningens utbredning. Dessa uttalanden sätts huvudsakligen i relation till mobbade elever men kan ibland vara neutrala och med god vilja tolkas som att de ger indirekta vinkar om att skolpersonal kan vara mobbare. Det finns dock en otydlighet kring på vilket sätt denna typ av beskrivningar även handlar om mobbade lärare eftersom materialet aldrig uttalar detta direkt.

I *Skolan – en arena för mobbning* ägnas huvuddelen åt att redogöra för den tidigare mobbningsforskningen. Vid tiden för textens tillkomst (2002), existerade forskningsresultat om mobbade lärare, även om de var fåtaliga. Problemet nämns ett fåtal gånger som bisatser i meningar som handlar om mobbade elever och frågan om mobbade lärare tillägnas inget eget avsnitt. De få gånger som ämnet berörs behandlas det i förbigående. Författarna redogör utförligt för Olweus forskning om mobbade elever, men nämner inget om hans undersökning om lärarmobbning (som genomfördes 1985, och redovisades 1996). De uttrycker en viss frustration över att tidigare forskning har varit psykologiskt inriktad och rekommenderar en utvidgning mot andra discipliner, företrädesvis sociologi. Det finns inget förslag från författarna att närmare undersöka frågan om elever som blir mobbade av lärare.

I *Kunskapsöversikt* omnämns lärare som mobbar i en historisk, statistisk och juridisk kontext. Lärare som mobbar omnämns i huvudsak i bisatser och något särskilt avsnitt som behandlar problemet finns ej i texten.

I *Utvärdering av metoder mot mobbning* undersöks åtta olika åtgärdsprogram som är inriktade på elever som mobbare, det sker genom enkätundersökningar och intervjuer. Texten i utvärderingen problematiserar ”Farstametoden” för att den har element i sig som kan innebära att de vuxna

kränker den mobbade eleven, bland annat i förhörsmetoder och i att man väntar med att informera vårdnadshavarna. Det finns vidare citat från en intervju med en lärare som menar att disciplinering inte handlar om bestraffning utan att den är till för elevens bästa. I den stora enkätundersökningen som delvis ligger till grund för utvärderingen, behandlas frågan om lärare som mobbar elever. En närmare beskrivning av på vilket sätt det görs, finns under rubriken ”Avbrott” i denna uppsats.

I utvärderingen görs också semistrukturerade intervjuer i två olika omgångar, både enskilt och i grupp. Inriktningsfrågor för intervjuerna finns i intervjuguider i *Appendix* tekniska del och frågorna i de olika intervjuerna är riktade till skolledare, lärare, elever, elevvårdsteam, övrig skolpersonal samt föräldrar. Frågorna är samlade i uppställningar i form av kolumner och här finns frågor om mobbade lärare med. Varför dessa frågor ingår i intervjuguiderna diskuteras eller förklaras inte närmare, varken i resterande del av *Appendix* eller i utvärderingen i sin helhet. Av en mängd frågor i denna guide finns alltså några som är öppet tolkningsbara eller direkt leds in på att handla om mobbade lärare. Frågor som relaterar till detta problem är följande:

- Till skolledare: Om någon (elev, förälder, lärare) berättar för dig att en lärare har kränkt en elev – vad gör du då? (har det hänt, vilka insatser/åtgärder gjordes)?
- Till lärare: Om en förälder/elev tar kontakt med dig och berättar att en annan lärare har kränkt en elev, vad gör du då? (Har det hänt)?
- Till elever: Vad betyder det att bli mobbad? Av andra elever? Av lärare? Konkreta exempel? Uppskatta hur många elever på din skola som ni tror är utsatta för mobbning – från andra elever, från lärare?
- Till elevvårdsteam: Om en förälder/elev tar kontakt med dig och berättar att en annan lärare har kränkt en elev, vad gör du då?
- Till elever i den andra intervjuomgången är frågan om den som mobbar ändrad till det neutralare ”någon/några”. I denna omgång tillkommer också intervjuer med övrig skolpersonal samt föräldrar. Till personal: Har du några erfarenheter av mobbningsfall på skolan? Till

föräldrar: Har någon av er erfarenhet av något fall av mobbning på skolan? Vad hände?
Åtgärder? Resultat?

Oanstående frågor är således medtagna i *Appendix*' tekniska beskrivning av intervjuerna. Detta visar att Skolverket har en intention att undersöka hur skolorna ser på mobbade lärare. Till skolledning och lärare frågas om "det har hänt," vilket kan innebära att både skolledning och lärare inte har fått reda på, alternativt inte upplever, att det förekommer kränkningar från lärare mot elever.

Frågorna i intervjuguiden till skolledare, lärare och elevvårdsteam är också ställda i relation till om någon annan berättar. De innehåller ej en undran om de själva har bevittnat kränkningar, deltagit i sådana eller om de är medvetna om att kränkningar sker av andra lärare. Frågan till lärare om en kollega tar kontakt och berättar om att en annan lärare har kränkt en elev finns inte med i frågeställningen. Frågor till eleverna är inriktade på uttryck och omfattning och frågor till skolledning, lärare och elevvårdsteam på åtgärder.

5.2 Utsagor

5.2.1 Direkta utsagor om mobbade lärare

Analysen visar att utsagor som direkt handlar om mobbade lärare genomgående är få och huvudsakligen formerar sig inom tre områden: *historia*, *juridik* samt *statistik* och relaterar till elever, skola och samhälle. Med direkta utsagor menas här att de tydligt omnämner lärare.

Historiska utsagor finns i *Kunskapsöversikt* i avsnittet som behandlar den historiska diskursen. Under rubriken "Moraliskt tal" beskrivs hur lärare tidigare använde sig av aga och disciplinära bestraffningar och exempel ges från 1894 i *Svensk Lärartidning*:

Angående inskränkningarna i lärarens bestraffningsrätt är den meningen allmän, att dessa äro till skada så yttras på ett ställe: »Äfven det allt för småaktiga reglementerandet beträffande lärarens tukträtt i skolan torde i sin mån bidra till att alstra uppstudsighet och själfsvåld hos ett uppväxande släkte.» (Skolverket 2009b:48).

Vidare uppmärksammas hur en proposition ändrats och i skollagen omformulerats till att uteslutande handla om elever som förövare:

Man kan notera att propositionen från 1991 skriver om 'alla former av mobbning', medan 1994 års tillägg i skollagen skriver om elevers kränkningar, men däremot inte lärares (Skolverket 2009b:79).

1997 skärptes så Skollagen:

Förändringen av skollagen innebär att arbetet mot mobbning inte ska förutsätta att det endast är elever som mobbar. Även lärare kan mobba elever (Skolverket 2009b:80).

Den historiska beskrivningen lyfter således fram och beskriver att lärare kan mobba elever. Senare i detta textavsnitt beskrivs dock mobbning som att det huvudsakligen handlar om elever. Under rubriken "Tröskelmetaforer" i denna uppsats behandlas detta närmare.

Juridiska utsagor om mobbade lärare förekommer också när det gäller nutida beskrivningar. De juridiska utsagorna handlar om att lag ska följas och de refererar till direkta utdrag ur lagtexterna. Andra vuxenkategorier, där även lärare ingår, koncentreras huvudsakligen kring lagtexter.

Statistiska utsagor om mobbade lärare är inte direkt förvånande med tanke på att flera av texterna bygger på statistiska undersökningar. Ett problem med de statistiska utsagorna om mobbade lärare är att de inte är framtagna på lika villkor i förhållande till elever som mobbar. Jag återkommer till detta under rubriken "Diskontinuitet vad gäller utsagor om mobbade lärare".

5.2.2 Direkta utsagor om mobbade elever

Utsagor om elever som mobbar är omfattande i hela materialet. Samtliga analyserade texter fokuserar och problematiserar uttryck för elevers mobbning och täcker tillsammans in hela skalan från ett individperspektiv till interaktionen med andra individer som mobboffer, lärare, andra elever, föräldrar, familj och vidare till frågor om skolans miljö, organisation och samhället i stort. Områden som kön, etnicitet, ärftlighet, social klass och funktionshinder diskuteras. De olika forskningsinriktningars uppfattning om mobbningens orsaker diskuteras ingående, beror problemet på medfödda dispositioner hos eleverna och/eller skapas det av elevernas sociala sammanhang? I *Kunskapsöversikt* beskrivs Hägglunds (2006) forskning utifrån ett ekologiskt synsätt, det vill säga sammanhanget kring skolmobbning:

Lärarauktoritet, bedömning, differentiering och närvarotvång är exempel på skolans maktutövning över eleverna. Är det rentav så att maktkamper upplevs som normala inslag i skolmiljön?

(Skolverket 2009b:34).

Ovanstående utsaga verkar endast gälla mobbade elever, det skulle kunna tolkas som att den även kan handla om mobbade lärare, men det sägs aldrig rent ut, utsagorna i anslutning till detta uttalande talar om mobbare i neutral form eller elever.

I *Skolan - en arena för mobbning* och *Kunskapsöversikt* finns redovisningar och diskussioner om forskningsfältet. Den psykologiskt-individeriktade forskningen beskriver den mobbade eleven exempelvis på följande sätt: aggressiv, idealiserad självbild, beräknande och kall, manipulativ, framtida kriminell, en som njuter av att plåga sina offer, gnällig, tjallar, skolkar, ljar sig med likasinnade, och ett ”provokativt offer”. Eleverna beskrivs också som offer, exempelvis med tendenser till patologisk depression, uppväxt i problemfamilj, ängslig personlighet, antisocial, ADD/ADHD-diagnos och en som vantrivs i skolan.

Direkta utsagor om mobbade elever beskrivs också i olika åtgärdsprogram för att stävja mobbning. Dels utifrån förebyggande åtgärder och dels genom direkta åtgärder gentemot elever. Elevers personligheter och hur de bäst ska bemötas när mobbning uppstår diskuteras, och utsagor om ett gott skolklimat, elevers delaktighet och skolpersonals kompetens sägs kunna påverka mobbaren i positiv riktning. Ett annat område som omnämns är skillnader för pojkar respektive flickor i sätt att mobba. I det statistiska underlaget ligger fokus på elever och mobbningens förekomst och uttryck är föremål för undersökningarna.

5.3 Diskontinuitet vad gäller utsagor om mobbade lärare

Utsagor om mobbade lärare är sällsynta och sporadiska vilket resulterar i att de saknar förutsägbarhet. Den röda tråden fattas och denna diskontinuitet skapar förvirring kring på vilket sätt lärare som mobbar elever förbinds med mobbningsproblematiken i sin helhet. Neutrala utsagor som med god vilja kan tolkas som att de även skulle kunna gälla lärare, återgår till att beskriva elever utan att klargöra om den föregående utsagan även gäller lärare eller någon annan kategori där lärare ingår. Utsagor om elever som mobbar är kontinuerliga och även om de i vissa passager inte omnämns direkt, uppfattas de ändå av läsaren som ett underliggande fundament vilket bekräftas av att de regelbundet och frekvent återkommer i texterna.

- Ett exempel på diskontinuitet är när *Kunskapsöversikt* under avsnittet ”Mobbning-förekomst” refererar till *Attitydundersökning* (2003 nr 1). *Kunskapsöversikt* redovisar detta under delrubriken ”mobbing i skolan”:

I attityder till skolan (2003) konstateras vidare att mobbing i skolan hade minskat något jämfört med år 2000; från 4 procent till 3 procent. I samma undersökning studerades även hur olika aktörer på skolan upplevde mobbing som ett problem (Skolverket 2009b:21).

Så långt kunskapsöversikten, men vad säger attitydundersökningen själv om lärarmobbing? I texten finns två rubriker: ”3 % av eleverna känner sig mobbade eller trakasserade av andra elever” och ”5 % av eleverna känner sig mobbade eller trakasserade av någon lärare”. Rubriken med statistik om lärarmobbing lyder som följer:

År 2003 är det 5 procent av eleverna som upplever att de mobbas eller trakasseras av sina lärare, vilket är en liten minskning jämfört med år 2000 då andelen var 6 procent. Det är alltså vanligare att elever känner sig mobbade av sina lärare än av andra elever [...] Bland föräldrarna, som år 2003 fick frågan för första gången, var det 4 procent som ansåg att deras eget barn blev mobbat eller trakasserat av någon lärare (Skolverket 2004a:100).

Kunskapsöversikt har under rubriken ”Mobbning – förekomst” (som omfattas av nio sidor) inte omnämnt lärare som mobbar elever, trots att en av de undersökningar som den refererar till visar att förekomsten av lärarmobbing är högre än elevmobbing. I *Kunskapsöversiktens* utsaga anges den vara 3 % och det stämmer när det gäller elever som känner sig mobbade av elever, när det gäller elever som känner sig mobbade av lärare anges förekomsten vara 5 %. Diskontinuiteten kan ses som att lärarmobbingen sägs vara mer utbredd än elevmobbingen i en undersökning, men när det sedan refereras till denna undersökning har den utsagan försvunnit och lärarmobbing omnämns inte.

- I samma avsnitt redovisar *Kunskapsöversikt* också sex olika statistiska tabeller publicerade 2001, 2003 (nr 1), 2004 och 2007. Här följer en redovisning av de olika tabellernas innehåll:

1. Andel (%) som instämmer i påståendet att mobbing är ett stort problem på skolan
2. Andel elever fördelade efter kön och årskurs/skolform som ”känner sig mobbad av andra elever”
3. Förekomst av mobbing enligt elever och lärare
4. Andelen elever fördelade på kön och årskurs som svarat på frågan: ”Hur ofta har du blivit mobbad de

senaste månaderna?

5. Andel (%) elever som svarade ”Ja” om mobbningsincidenter och slagsmål inträffat den senaste månaden (gäller mobbning mellan elever i en nationell jämförelse om 35 olika länder, min parentes)

6. Andelen elvaåriga flickors och pojkars självrapporterade mobbningsbeteenden (Skolverket 2009b:22-29)

Tabell 2, 5 och 6 gäller uteslutande mobbade elever. Tabell 1, 3 och 4 *kan* tolkas som att de gäller både elev- och lärarmobbning eftersom det är ovisst om lärare är medräknade i den redovisade statistiken. ”Förekomst av mobbning”, ”ett stort problem” och ”hur ofta har du blivit mobbad” kan även innefatta lärare. Diskontinuiteten visar sig i att frågan om mobbade lärare hålls fördold och både kan, och inte kan, vara med i redovisningen. Texten ger ingen vägledning om vad som gäller.

- I *Attitydundersökning* (2003 nr 1) sammanfattas resultaten på följande sätt:

Fortfarande känner sig många elever mobbade eller trakasserade av andra elever i skolan, runt 20 000, även om andelen minskat från 4 till 3 procent jämfört med år 2000. I årets undersökning ställdes frågor om mobbning också till föräldrarna och bland dessa upplever 7 procent att deras eget barn är mobbat eller trakasserat av andra elever i skolan. Fler elever, 5 procent, känner sig vara mobbade eller trakasserade av sina lärare. Bland föräldrarna uppfattar 4 procent att deras eget barn mobbas av någon lärare (Skolverket 2004a:106).

Elever som känner sig utsatta för andra elever redovisas före de som känner sig utsatta av lärare, trots att de sistnämnda är i majoritet. Antalet elever som känner sig utsatta av andra elever redovisas i en siffra, antalet elever som känner sig utsatta av lärare redovisas inte med någon siffra. Om 3 % är 20 000, är 5 % över 30 000. Statistiska utsagor om förekomst visar att frågan om mobbade elever respektive mobbade lärare behandlas ojämnt. Lärarfrågan nedprioriteras i redovisningen och utesluts i skattningen av hur många elever som känner sig utsatta.

- Även designen av de statistiska undersökningarnas frågor visar att de två kategorierna behandlas på ett sätt som försvårar möjligheten att jämföra utsagor. Exempel på detta finns i *Attitydundersökning* (2003 nr 2), i den slutliga sammanfattningen av mobbning i årskurs 4-6:

Totalt är det fyra procent som känner sig mobbade av andra elever, medan en procent av eleverna känner sig mobbade av sin lärare (Skolverket 2004b:41).

Vid ett första påseende verkar slutsatsen mest vara ett torrt konstaterande mellan två likvärdiga frågor, men andelen elever som svarat ”ja” om påståendet att lärare respektive elever mobbar dem är inte fullt ut jämförbara. Det som skiljer elev- och lärarkategorierna åt är de två orden ”andra” och ”sin”. Elevfrågan rör flera elever medan lärarfrågan rör en person. Frågan ”Du känner dig mobbad av andra elever” är ställd i plural, medan ”Du känner dig mobbad av din lärare” är ställd i singularis. Frågan om eleven således känner sig mobbad av andra lärare än sin huvudlärare lämnas därhän, detta trots att eleven i sin vardag undervisas av flera lärare i olika ämnen. Hur denna särbehandling visar sig i statistiken är omöjligt att säga, men rimligtvis skulle antalet elever som känner sig mobbade av lärare öka om samtliga lärare som eleven kommer i kontakt med på skolan omfattades i frågeställningen.

- En annan olikhet i de designade frågorna rör mobbningens uttryck. De finns representerade i *Attitydundersökning* (2003 nr 2 & 2009). Här utesluts mobbade lärare helt och hållet från frågeställningarna. När elever tillfrågas om *på vilket sätt* de har varit utsatta för kränkande behandling handlar svarsalternativen uteslutande om andra elever:

Hur ofta brukar du vara med om följande saker i skolan?

- Att andra elever anklagar dig för saker som du inte gjort eller sådant du inte kan rå för.
- Att ingen vill vara tillsammans med mig.
- Att andra elever visar att de inte gillar dig på något vis, t.ex genom att reta, viska eller skämta om dig.
- Att någon eller några elever slår dig eller gör dig illa på något annat sätt (Skolverket 2004b:39).
- Att andra elever kränker dig genom t.ex SMS,MSN, MMS, mail och chat (Skolverket 2010a:75).

Frågornas utformning ger uppfattningen att mobbningens uttryck är något som enbart hänger samman med elever.

- I *Attitydundersökning* (2003 nr 2) redovisas resultat om mobbade lärare respektive mobbade elever i två olika matematiska enheter vilket också försvårar en jämförelse:

Undersökningen visar dock att skolan inte är en trygg plats för alla elever. Var sjätte elev är rädd för en eller flera elever på skolan och 12 procent är rädda för en eller flera lärare. De som är rädda i skolan är framförallt rädda för och känner sig mobbade av andra elever. Totalt är det fyra procent som känner sig mobbade av andra elever, medan en procent av eleverna känner sig mobbade av sin lärare (Skolverket 2004b:41-42).

Var sjätte elev är rädd för en eller flera elever och 12 procent är rädda för en eller flera lärare. I tabellen några sidor tidigare framgår att utsagan ”var sjätte elev” i praktiken innebär 16 %, vilket betyder att elever som säger sig vara rädda för lärare är 12 %, och elever som säger sig vara rädda för elever är 16 %, en inte alltför iögonfallande stor skillnad.

5.4 Avbrott i utsagor om mobbade lärare

På flera ställen i materialet finns avbrott i utsagor om lärare som mobbar elever. Avbrott är när utsagor blir hängande i luften och överges och i följande exempel ingår lärare i kategorin ”personal”.

- I *Kunskapsöversikt* under rubriken ”Vad säger lagen om mobbning i skolan?” finns ett avsnitt om skolans handlingsplikt. Där behandlas till en början utsagor om mobbade personal tillsammans med utsagor om mobbade elever men sedan försvinner personalen ut ur texten för att inte återkomma. Avsnittet är representativt för hur utsagor om mobbade lärare och/eller vuxenkategorier behandlas på flera ställen i materialet. Texten inleds med en beskrivning om vad som gäller om skolan får kännedom om mobbning i samband med verksamheten, den ska då utreda detta omedelbart och vidta åtgärder:

Det gäller oberoende av om ett barn eller en elev kränks av personal eller om kränkningen utförs av andra barn eller elever. Vårdnadshavare till barn och elever som är inblandade bör informeras så fort som möjligt. Utredningen ska allsidigt belysa vad som inträffat och analysera orsakerna. Den ska omfatta både den eller de som utövat kränkningen och den som blivit utsatt. Skolan ska dokumentera vad man gör från och med det att ett fall av kränkning blivit känt. Om det finns behov ska ett åtgärdsprogram upprättas för de inblandade eleverna. Det kan gälla både den som utför kränkningar eller den som är utsatt (Skolverket 2009b:41-42).

Efter detta stycke följer beskrivningar av olika åtgärder kring elever som mobbar, exempelvis vad gäller skolplikt och eventuell avstängning; därefter avslutas avsnittet om ”Handlingsplikt”.

Inledningsvis omnämns alltså både personal och elever för att därefter enbart relatera till elever eller det neutrala uttrycket ”den som utövat kränkningen”. Ordet ”personal” eller likvärdigt uttryck för vuxen person återkommer inte. Att belysa, analysera och dokumentera vad skolan gör verkar gälla för både elever och personal men konkreta åtgärder beskrivs enbart i relation till

mobbande elever. Att beskriva konkreta åtgärder när det gäller kränkningar från de vuxnas sida finns inte med i textavsnittet.

● Ett större avbrott i materialet finns i *Utvärdering av metoder mot mobbning* där frågan om lärarmobbning i ett tidigt skede helt fasas ut från analysen. Enkäten är ställd till elever och utgår från nio grundfrågor som samtliga beskriver negativa handlingar och eleverna har tre alternativ att besvara varje fråga med: ja, nej eller vet ej. Åtta av de beskrivna handlingarna utförs av elever och en handling utförs av lärare. Den fråga som berör lärare lyder:

I En lärare/skolpersonal har sagt otrevliga, elaka saker till dig

Frågor som uttryckligen berör elever (det verifieras i texten att så verkligen är fallet), är följande:

- A Har blivit hånad, retad eller kallad elaka saker
- B Andra elever har försökt få skolkompisar att tycka illa om dig
- C Andra elever har använt internet, mobil, e-post för att sprida elaka meddelanden
- D Har blivit utfrys, utstött
- E Har blivit knuffad, fasthållen
- F Andra elever har tafsat på dig på ett sexuellt sätt
- G Har blivit hotad med stryk
- H Har blivit slagen, sparkad

(Skolverket 2011c:54)

En av de nio frågorna kring mobbningshandlingar berör lärare, vilket är en klar minoritet i förhållande till de övriga frågorna. Eftersom nästan alla frågor utgår från handlingar från elever finns heller ingen möjlighet att svara på om lärare eller skolpersonal har ”tafsat sexuellt”, ”frys ut” eller ”försökt få andra att tycka illa om dig”. Inte heller finns frågor som berör de specifika yttringar som just lärarmobbning kan ta sig i, exempelvis i orättvisa betyg, disciplinära bestraffningar, missbruk av regler eller andra ageranden. Lärare sägs mobba uteslutande genom att säga otrevliga och elaka saker. Om detta säger författarna:

I frågebatteriet finns endast en fråga som handlar om lärare/skolpersonal, i övriga frågor efterfrågas hur andra elever har betett sig. Mot bakgrund av denna obalans kan man tycka att lärarfrågan är alltför apart för att ingå i ett sammanfattande mått på mobbning. För att få svar på vilka frågor som bör inkluderas i ett sådant mått har frågornas förhållande till varandra detaljstuderats (Skolverket 2011c:58).

Varför lärarfrågan från början behandlas i obalans till elever vid konstruerandet av frågor förklaras inte. Detaljstudien som sedan tar vid, inleds med att var och en av de nio frågorna räknas som en egen variabel i varje enkät. Variabeln relateras senare till andra variabler på samma enkät om de uppvisar likheter i svaren. Sedan jämförs enkäterna med varandra. Vissa variabler bildar tillsammans ett mönster, exempelvis bildar E, G och H ett kluster som uttryck för fysisk mobbning och elever som svarar ”ja” på G svarar ofta också ”ja” på E och H. Beroende på likheter delas de sedan in i gemensamma kluster och ganska snart, visar det sig, att ”lärarfrågan” faller ut ur analysen tillsammans med ”påtafsad på ett sexuellt sätt” och ”e-burna negativa handlingar”. Även om jag inte fullt ut överblickar de förklarade räkneoperationerna, mer än att kluster byggs på kluster, är bortfallet inte direkt överraskande eftersom de tre frågorna som fasas ut är väldigt olika sinsemellan och även skiljer ut sig från de sex övriga frågorna i materialet:

Att ”lärarfrågan” och frågan om man blivit ”påtafsad på ett sexuellt sätt” bildar ett eget kluster först i näst sista steget talar för att variablerna ifråga är kvalitativt annorlunda jämfört med övriga variabler (Skolverket 2011c:88)

Det definitiva avbrottet formuleras på följande sätt:

[...] sistnämnda tre variabler, dvs. ’e-burna negativa handlingar, ’lärarfrågan’ och ’påtafsad på ett sexuellt sätt’ bör exkluderas och att man därefter genomför analysen på nytt [...]” (Skolverket 2011c:89).

Därmed försvinner ”lärarfrågan” ut ur analysen som vill kartlägga hur eleverna uppfattar skolmobbning.

5.4 Exempel på tröskelmetaforen

Jag tolkar en tröskel i materialet som en punkt där läsaren överblickar och beskriver olika rum av utsagor. Den visar sig också som en skiljelinje mellan rummen som den delar.

- Den historiska beskrivningen i *Kunskapsöversikt* lyfter fram och är medveten om att lärare kan mobba elever, men behandlar ändå skolmobbning som huvudsakligen ett elevproblem. Detta synliggörs med hjälp av tröskelmetaforen. Historien delas här upp i två olika rum och att befinna sig vid tröskeln erbjuder följande utsikt. I det ena rummet (förfluten tid) befinner sig utsagor om lärare. I det andra rummet (dåtid/nutid/framtid) befinner sig eleverna. Utsagor om lärare hänvisar

till bestraffningsrätt, tukträtt och ett hälsosamt uppfostrande inflytande. Dessa utsagor beskrivs i samband med redogörelser för medeltida lag, religion, våld, misshandel och barnaga. Slutligen refereras det till folkskolan:

Läraren var den självklare auktoriteten och räckte inte det fanns såväl fysiska bestraffningsmetoder som olika former av skamstraff” (Skolverket 2009b:51).

Efter denna sista utsaga upphör talet om lärare under rubriken ”det moraliska talet” och en längre text om den historiska förekomsten av elevers kamratfostran tar vid för att avslutas med följande:

Övergreppen tar plats i institutionens blinda fläck, dit de vuxnas blickar inte når. Trots övervakning och kontroll har det ändå alltid funnits utrymmen där barns egna kollektiva regler och ritualer utvecklas. [...] Skolan blev en central del av den rörelse för modernisering och demokratisering som så småningom började betrakta barnen som individer med egna rättigheter (Skolverket 2009b:52).

I det första exemplet befinner sig läraren i det historiska rummet som en självklar auktoritet och i sällskap med samlade uttryck för samhällets olika yttringar av våld. På tröskelns andra sida, befinner sig barnen i en tidsström som alltid har funnits, deras våldsamheter har inte upphört, övergreppen mellan barn beskrivs som utanför de vuxnas övervakning och kontroll. Att mobbningsproblematiken är en fråga som handlar om elever befästs i denna tröskelmetafor och att skolan i nutid ser barnen som individer med egna rättigheter får ersätta talet om den auktoritära läraren.

- Ett annat exempel som kan appliceras på tröskelmetaforen finns i *Utvärdering av metoder mot mobbning* under rubriken ”Vem mobbar och var äger mobbningen rum?”:

Andelen elever som mobbats i klassrummet när läraren var där är anmärkningsvärt hög. Exempelvis rapporterade 26 procent av fysiskt mobbade pojkar att de blivit slagna, sparkade i klassrummet när läraren var där och 38 procent av socialt mobbade flickor att de blivit hånade, kallade elaka saker i klassrummet när läraren var där [...] Klassrummet tycks med andra ord vara en förhållandevis vanlig arena för handlingar som faller under beteckningen social mobbning. Resultatet uppvisar likheter med så kallad *ijime*, en japansk variant av mobbning som bland annat utmärks av uteslutningsprocesser utförda av skolkamrater i klassrummet (Skolverket 2011b:127).

Lärare beskrivs här som ett neutrum, en existens som inte vidare diskuteras, avskärmad i ett eget "rum". I elevernas "rum" sker mobbningen och de jämförs med japanska elever. Det som sker i klassrummet benämns som "social mobbning" fast det är samma typ av mobbningshandlingar som sker utanför klassrummet. En fråga är om klassrumsmobbningen anses som "social" för att en vuxen är närvarande? Det finns ingen enkätfråga eller någon diskussion kring hur närvarande lärare agerar och det finns heller ingen reflektion kring hur lärare och elever interagerar, *trots att de befinner sig i samma klassrum!* Att lärare skulle kunna vara delaktiga i mobbningen, direkt eller indirekt, framförs aldrig.

5.5 Samtidighetsfält i materialet

Som tidigare beskrivits är samtidighetsfält utsagor som dyker upp från andra fält och exempelvis kan ställas i en överordnad position till de utsagor som studeras.

- Utsagor om "regler" och "disciplinering" ställs i en överordnad position i förhållande till lärarmobbning och rekommenderas för att få bukt med mobbade elever. Under rubriken "Delaktighet och disciplinära strategier" i *Utvärdering av metoder mot mobbning* skrivs följande:

Landahl (2006) menar att lärarna under 1950-talet ansåg sig ha för få instrument för att disciplinera eleverna, trots att de hade tillgång till både aga och betyg i ordning och uppförande. Eftersom det alltid finns ett visst utrymme för eleverna att störa och ifrågasätta ordningen räckte de disciplinära åtgärderna aldrig till. När lärarna gick miste om två viktiga instrument i disciplineringen av eleverna minskade deras disciplinära arsenal väsentligt och därigenom förändrades relationen mellan lärare och elev.

Skolans regler som ska stävja asociala beteenden ska också formuleras och förankras hos barn och föräldrar. [...] I föreliggande utvärdering har det visat sig att disciplinära strategier inte används konsekvent av skolans personal, vilket har bidragit till att eleverna inte riktigt vet när lärarna kommer att reagera negativt på störningar. Det har också framkommit att disciplinära strategier endast har effekter på mobbning av pojkar (Skolverket 2011b:205).

I *Vad fungerar? Resultat av metoder mot mobbning* sägs följande om disciplinära strategier:

Så här beskriver en lärare vad de disciplinära strategierna kan handla om: Jobba ikapp på rasten gör vi ofta (om någon stört på lektionerna). Kommer man försent upprepade gånger eller väldigt mycket, då får ju den eleven sitta kvar på rasten och jobba ikapp (Skolverket 2011d:33).

I anslutning till historieskrivningen refereras det till dagsläget och att disciplineringen behöver förankras och användas konsekvent gentemot eleverna. Texterna har i båda exemplen glidit över till att handla om ett annat fält än mobbning. För störande elever, de som är asociala, kommer försent eller ifrågasätter ordningen rekommenderas disciplin och regler.

● I *Attitydundersökningar* (2003 nr 1 & 2009) har statistik om elever som känner sig orättvist behandlade av lärare infogats under rubriken ”Elever som känner sig mobbade eller trakasserade av sina lärare”:

Eleverna tillfrågades också om de ofta känner sig orättvist behandlade av lärare eller andra vuxna i skolan, vilket 15 procent av eleverna menar att de gör (Skolverket 2004a:100).

En större andel känner sig ibland illa eller orättvist behandlade, 14 procent av eleverna i årskurs 4-6 uppger att de känner sig orättvist behandlade av lärare eller andra vuxna i skolan minst en gång i månaden varav 6 procent minst en gång i veckan. [...] Liksom bland de yngre eleverna är det vanligare att uppleva sig orättvist behandlad. 15 procent av de äldre eleverna uppger att de ofta känner sig orättvist behandlade av lärare eller andra vuxna i skolan. Flickor i årskurs 7-9 är den grupp där störst andel, två av tio, ofta känner sig orättvist och illa behandlade av lärare eller andra vuxna. Motsvarande andel bland pojkarna i gymnasieskolan är en av tio (Skolverket 2010a:76).

I de två statistiska redogörelser som placerat ”orättvis behandling” under rubriker om lärarmobbning väcks en undran om det menas att elever upplever det som lärarmobbning att vara ”orättvist behandlad”, men att det inte riktigt räknas som mobbning. Mobbning och ”orättvist behandlad” hålls åtskilda i texten, samtidigt som de båda lyder under rubriker om lärarmobbning. Kanske menar placeringen av resultaten att ”orättvis behandling” faktiskt kan röra sig om lärarmobbning? Någon närmare förklaring till sambandet mellan dessa olika samtidighetsfält ges inte.

Två av attitydundersökningarna har således infogat ”orättvis behandling” under rubriken om lärarmobbning, medan en tredje undersökning har placerat ”orättvis behandling” i ett kapitel som handlar om ”elever om sina lärare”. I *Attitydundersökning* (2003 nr 2), är frågan placerad under rubriken ”Åtta av tio anser sig bli rättvist behandlade av sina lärare”:

En majoritet av eleverna, 79 procent, anser att de aldrig blir illa eller orättvist behandlade av sina lärare. Av de elever som inte har valt svarsalternativet ”aldrig” för denna fråga har de flesta valt att svara att de någon enstaka gång (mer sällan än en gång i månaden) känner sig illa eller orättvist behandlad av någon lärare (Skolverket 2004b:33).

Den tredje attitydundersökningen skiljer ut sig från de andra två, eftersom frågan om ”orättvis behandling” redovisas i ett separat kapitel som inte handlar om mobbning utan om vad eleverna tycker om sina lärare. Undersökningen väljer i detta fall att lyfta fram resultatet som något positivt.

- I *Attitydundersökning* (2003 nr 1), redovisas, som komplement till kvantitativ data, resultat från två gruppintervjuer med 10 högstadiel elever respektive 10 gymnasieelever. Gruppintervju som form är förmodligen problematisk när det kommer till att få ungdomar att säga att de blir mobbade. Om man skulle välja enskilda intervjuer med elever som exempelvis uppger att de blivit mobbade av lärare, skulle det sannolikt ge en mer nyanserad bild eftersom det inte alltid är lätt att tala om mobbningen inför andra. Det kan också vara så att andra elever inte uppfattar mobbningen. Texten säger också att gruppintervjuerna inte ska ses som nationellt representativa och redovisar resultatet på följande sätt:

När det gäller de resultat som visar att elever känner sig mobbade av läraren tror inte gymnasieeleverna att så verkligen är fallet. ”Jag tror inte att eleverna är mobbade av lärare. Jag tror de överreagerar och säger mobbning fast det kanske bara är att de inte är favoriter”. De håller däremot med om att trakasserier av lärare förekommer. ”Jag vet att det finns lärare som känner så, alltså att de känner sig trakasserade” (Skolverket 2004a:134).

På vilket sätt elever behandlas som icke-favoriter framkommer inte, men tre sidor senare sammanfattas vad gruppintervjuerna säger om lärare som mobbar:

Gymnasieeleverna känner inte till att elever mobbas av lärare. Högstadiel eleverna däremot tycker att lärare ofta favoriserar och delar in eleverna i duktiga och stökiga elever på ett orättvist sätt. (Skolverket 2004a:137).

I sammanfattningen av resultatet redovisas för första gången högstadiel elevernas upplevelser om lärare som mobbar elever. Eleverna säger att de favoriseras och delas upp i ”duktiga” och ”stökiga”. Här finns en otydlighet i redovisningen. Menas att orättvisan är en generell mobbning

av ett kollektiv, närmast att likna vid diskriminering, eller är uppdelningen ett uttryckssätt för faktisk mobbning av en specifik elev? Är en elev som är ”duktig” mobbad när den placeras bland de ”stökiga”, eller är de ”stökiga” ansedda som ”stökiga” för att de mobbas av lärare? Eller, reagerar eleverna med ”stökighet” när de blir mobbade?

Samtidighetsfältet som här kan ses är att frågan om lärares mobbning förklaras genom att den förflyttas till ett annat fält och att den vänds till att istället handla om elevernas egenskaper som ”duktiga” eller ”stökiga”. Detta kan tolkas som att eleverna själva bidrar till att lärarmobbning uppstår. Frågan om mobbade lärare förskjuts också till att handla om elever som förövare gentemot lärare. Att den mobbade läraren inte existerar i gymnasieelevernas version kan också ses som ett samtidighetsfält, lärare mobbar inte, lärare undervisar och undervisningen är uppbyggd enligt ett system där anpassade elever favoriseras med exempelvis höga betyg. Betygssättning är en självklar del av skolans uppdrag och de elever som får dåliga betyg ”överreagerar” på systemet, inte på att de är mobbade.

- Ett annat exempel på samtidighetsfält finns i *Utvärdering av metoder mot mobbning* som belyser relationen mellan en handling som sägs stävja mobbning bland elever (lärares placering av elever i klassrummet) och att elever känner otrygghet och utanförskap. Det hänvisas i texten till resultat som framkommit i olika attitydundersökningar mellan 1993 och 2009:

Det är intressant att konstatera att andelen elever som tycker att de får vara med och besluta om vem de ska sitta bredvid under lektionerna har minskat från fyra av tio till tre av tio. Ur ett strikt elevinflytandeperspektiv kan man dra slutsatsen att elevers inflytande minskar medan man ur ett mobbnings- och kränkningsperspektiv kan tyda detta som att lärare i högre utsträckning arbetar mot att elever under lektionstid ska hamna i en situation där de känner otrygghet och utanförskap (Skolverket 2011b:41).

I utsagan framställs det som att två helt olika områden, elevinflytande, trygghet och känsla av samhörighet är en sorts motpol mot lärares arbete mot mobbning i allmänhet. Det handlar fortfarande enbart om mobbning bland elever. Om jag tolkar utsagan rätt (meningen har ett märkligt felslut), är tvångsplacering i klassrummet ett medel att stävja mobbning mellan elever. Foucault menar att samtidighetsfältet kan fungera som en högre instans för vissa påståenden som man gör, elevernas välbefinnande är i refererade utsaga underställd tvångsplaceringen av deras fysiska kroppar.

5.6 Maktteorier applicerade på textmaterialet

5.6.1 *Maktens tredje dimension enligt Lukes - att kognitivt vilseleda*

Genom att hela textmaterialet återkommer till att mobbning är något som framförallt sker mellan elever skapar Skolverket en bild i medvetandet om att så är fallet, trots att myndighetens egna redovisade undersökningar ibland visar att förekomsten av lärare som mobbar elever är mer utbredd än förekomsten av elever som mobbar elever. Genom att hålla ett avstånd och skilja lärar- och elevmobbning åt, uppstår inte tanken på ett samband mellan de två. Att se mobbningen som ett problem endast mellan elever kan liknas vid en kognitiv illusion och enligt Lukes är detta ett sätt att utöva makt. Med denna teori blir analysens resultat av Skolverkets texter mer förståelig. Den statistik som presenteras framställs som att den är likvärdigt framtagen vad gäller lärare respektive elever vilket är kognitivt vilseledande eftersom fokus redan från början är riktat mot eleverna. Detta gäller både i undersökningarnas konkreta frågeställningar och i hur resultaten sammanfattas och presenteras. Genom att begränsa utsagorna till att endast gälla verbala manifestationer skapas en illusorisk bild av att lärare som mobbar elever inte gör det på annat sätt än genom verbala uttryck. Utsagor om att den mobbade läraren tillhör historien ger också en uppfattning om att problemet inte berör nutiden.

5.6.2 *Dominanstekniken att osynliggöra sig själv*

Foucault beskriver att en av maktens dominantekniker är att göra sig själv osynlig och samtidigt rikta fokus mot och synliggöra de individer som den disciplinerar. I det studerade materialet är den mobbade läraren närapå osynliggjord medan mobbade elever analyseras och diskuteras genom hela skalan, från ett mikro- till ett makroperspektiv. Staten är en auktoritet med vidsträckt makt i samhället, Skolverket arbetar på uppdrag av staten och lärare är statens förlängda arm som ska utföra disciplineringen av eleverna på gräsrotsnivå. Om Skolverket skulle synliggöra lärare som mobbar elever skulle makten synliggöra en del av sig själv och därför undviker myndigheten att uppehålla sig vid ämnet i sina texter och koncentrerar sig på att analysera eleverna.

5.6.3 *Dominanstekniken i den omvända individualiseringsprocessen*

I Skolverkets texter är den mobbade eleven till stor del individualiserad medan den mobbade läraren inte framställs på detta sätt. Den mobbade eleven beskrivs mångfacetterat och framställs bland annat som en individualitet, en person. Den mobbade läraren tillhör historien, är

fragmentariskt beskriven i statistik eller visar sig i en distanserad bild i lagtexter. Den mobbade läraren framställs inte som en person utan mer som en abstrakt företeelse.

5.6.4 Dominansteknik i form av disciplinering

Förutom den disciplinerande institution som hela skolan är ett uttryck för, rekommenderas disciplinära strategier som effektiva för att stävja mobbningen av pojkar (mellan elever). Här förordar Skolverket en utökning av disciplineringsmekanismerna som även har en bestraffande funktion när elever kommer försent eller uppträder stökigt. Det frihetsrum som rasten innebär för elever undanhålls i dessa fall. Att lärare som kommer försent eller uppträder störande skulle få sanktioner i form av indragna pauser är ett otänkbart scenario. Det talas också i materialet om problemet med att de vuxnas blickar inte når överallt, trots övervakning och kontroll. Här uttrycker texten det som en brist att skolan inte har en total panoptikonliknande uppsikt över eleverna.

Kapitel 6 – Diskussion

Detta kapitel inleds med en diskussion om undersökningens syfte, resultat samt koppling till tidigare forskning. Därefter diskuteras några aspekter av maktteoriernas begränsningar och slutligen ges förslag till vidare forskning.

6.1 Diskussion om undersökningens syfte, resultat och koppling till tidigare forskning

Syftet med uppsatsen var att undersöka Skolverkets diskurs kring lärare som mobbar elever och att jämföra resultatet med myndighetens diskurs kring mobbade elever. Studien visar att det finns stora skillnader i hur Skolverket beskriver respektive kategori. Den mobbade eleven behandlas ingående i materialet, medan den mobbade läraren omnämns i en mycket begränsad omfattning. Mobbning beskrivs som att den i stort sett endast är en företeelse mellan elever.

En av de åtgärder Skolverket rekommenderar som ett effektivt sätt att minska mobbningen bland pojkar är disciplinära strategier. Tidigare forskning av Paul och Smith (i Twemlow m.fl 2006) visar att disciplinerande åtgärder är ett område där lärare kan missbruka sin makt. Att bli ”orättvist behandlad” av lärare i Skolverkets diskurs, sägs inte vara direkt mobbning men placeras i två av tre fall under rubriken mobbning. Här blir den hårfina gränsen mellan skolans disciplinerande maktfunktion och mobbning synlig. Gränsen förklaras inte närmare, men den finns där eftersom kategorierna ”mobbning” och ”orättvist behandlad” hålls åtskilda men så att säga under samma tak. I intervjun med gymnasieeleverna sägs att de inte tror att lärarmobbning förekommer; de utsatta ”överreagerar” för att de inte är ”favoriter”. Utsagan kan tolkas som att den eller de elever som yttrar detta kan tillhöra dem som stöter bort andra elever genom att säga att de ”överreagerar”. Sjöberg (2011) beskriver att diskursen i policytexter innebär en ökad segregering och differentiering av elever som ses som mindre kompetenta. Att högstadieleverna förknippar lärarmobbning med att de delas in i ”favoriter”, ”duktiga” och ”stökiga” ger en indikation på att de elever som inte förmår att disciplinera sig efter skolans normer blir bestraffade för det. En angelägen fråga är när lärare och elever *tillsammans* utsätter en eller flera elever för mobbning, i eller utanför klassrummet. Finns det ett samband mellan ”stökiga” elever och kollektiv mobbning där elever som inte klarar av att anpassa sig till skolsystemets normer stöts ut ur gemenskapen? En indikation på detta är den höga förekomsten av elever som blir mobbade i klassrummet *trots* att lärare är närvarande. Skolverkets texter säger dock ingenting

om huruvida lärare agerar eller inte vid klassrumsmobbning. Om det skulle vara ett utbrett fenomen att lärare inte agerar, behöver det inte nödvändigtvis bero på att de själva mobbar eleven, andra orsaker kan vara en för stor arbetsbörda, utmattning, för stora klasser, omedvetenhet eller helt enkelt en inkompetens att hantera problemet.

Enligt Sjöberg (2011) har diskurser som finns i samhället en stor inverkan på hur lärare och elever ser på sig själva och att det sedan visar sig i hur de agerar. Eftersom Skolverket inte specifikt problematiserar lärare som mobbar elever kan det innebära att frågan inte tas på allvar när elever berättar om mobbning för någon vuxen på skolan, de kanske inte blir trodda eller att problemet viftas bort. Eleverna själva kanske inte heller tar problemet på allvar om de saknar ord och förståelse för fenomenet och då kan det ligga nära till hands att de skam- och skuldbelägger sig själva. Enligt McEvoy (i Whitted m.fl 2008) riskerar eleven också hämnd från lärare om den klagar på lärares beteende vilket kan skapa en rädsla för att berätta något för omgivningen och då kan en utväg vara att försöka ignorera händelserna.

Devine (i Twemlow m.fl 2006) menar att mobbade lärare försämrar inläringen, skapar rädsla och påverkar eleverna så att de får psykiska problem. Om skolan inte är medveten, eller inte vill vara medveten, om att lärarmobbning förekommer, finns det en risk för att man behandlar symtomen och inte orsaken till att elever mår dåligt när lärare mobbar elever. Om elever har inläringssvårigheter, psykiska problem och/eller har det tufft hemma med en komplicerad familjesituation kan frågan om lärarmobbning verka som en oväsentlig företeelse ”vid sidan av” som lätt glöms bort. Det är dock viktigt att komma ihåg att förekomsten av mobbade lärare ”i sig” kan skapa psykiska problem hos eleverna.

En inverkan som Skolverkets diskurs om mobbade lärare också kan ha är att den inte stödjer den skolpersonal som vill protestera mot lärares upprepade kränkningar av elever. De lärare som vill protestera har svårigheter att framhärda och utmana den rädsla som enligt Twemlov m.fl (2006) finns för att hamna i lojalitetskonflikter med sina kollegor. Här har skolkuratorer och elevvårdspersonal ett betydelsefullt uppdrag. Både i den obekväma uppgiften att överhuvudtaget våga behandla frågan när de får signaler om lärare som mobbar elever, men också genom att rent generellt vidga perspektivet och lyfta fram i medvetandet att talet om mobbning inte enbart är en fråga som kan avskärmats till att huvudsakligen gälla elever. Genom denna medvetenhet kan kuratorer och elevvårdspersonal redan från början ta med i beräkningen att en elev som skolkar, uppträder negativt eller på annat sätt vantrivs i skolan kan vara utsatt för lärarmobbning.

Sjöberg (2011) menar att diskursen kring både lärare och elever i policytexter har blivit alltmer individinriktade och att ett större ansvar läggs på den enskilde eleven eller läraren *samtidigt* som det har skett en utveckling mot en ökad övervakning, granskning och kontroll. Detta visar sig i *Appendix*, i den tekniska beskrivningens intervjuguide, där det finns frågor om mobbade lärare (även om de sedan varken förklaras eller behandlas vidare). Frågorna inriktar sig på *åtgärder* snarare än ”uttryck” för de vuxnas del, och till *upplevelser* när det gäller elever och deras utsatthet för lärarmobbning. Behovet är rimligtvis lika stort för en elev att få förståelse och information kring vilka konkreta åtgärder som vidtas när de blir utsatta av lärare, det är inte självklart att de förstår och/eller får denna information från vårdnadshavarna.

Studien visar att frågan om mobbade lärare behandlas i ringa grad av Skolverket, även om, paradoxalt nog, den statistik som finns tillgänglig om lärarmobbningens omfattning kommer från nämnda myndighet. En tolkning av resultatet i denna uppsats är att om Skolverket skulle ställa sig bakom en ordentlig genomlysning av problematiken riskerar myndigheten att blottlägga mobbningens omfattning (som staten har ansvar att skydda eleverna för). Berg menar att en inte alltför djärv hypotes är: ”... att om skolan som institution sviktar i dessa fundamentala hänseenden, [att skydda eleverna mot våld, förtryck och trakasserier] torde även det samhälleliga förtroendet för skolplikten svikta” (Berg 2003:124). Paul och Smith (i Twemlow m.fl 2006), talar om sex områden som är typiska för lärare att missbruka sin makt: disciplin, bedömning, gruppindelning av elever, regler och procedurer i klassrummet, instruktioner för övningar samt fysisk placering. Dessa sex områden är, som jag uppfattar det, väl förankrade i lärares yrkesutövning vilket i sin tur medför svårigheter att belysa utan att ifrågasätta lärarnas profession i ett större perspektiv. Om Skolverket ingående skulle kartlägga och diskutera lärares personligheter och livsomständigheter på samma sätt som elever nu diskuteras och analyseras och är föremål för olika åtgärder skulle detta troligtvis inte godkännas av lärarkåren. Ett skäl till att Skolverket undviker ämnet med mobbade lärare kan alltså vara att det skulle kunna leda till en allmän medvetenhet i samhället om vilka områden som är speciellt känsliga för lärarmobbning och att det finns en risk för ett ifrågasättande från medborgarnas sida av dessa områdets utformning.

Trots det, om Skolverket skulle öppna upp för ett mer jämlikt förhållningssätt gentemot kategorierna lärare/elever skulle myndigheten förhoppningsvis kunna påverka bilden av mobbaren, och i förlängningen också förbättra skolans sociala klimat. Kanske skolan skulle

reformas i grunden om utgångspunkten för dess verksamhet vore att *alla människor* som vistas där är jämlikar som respekterar varandras värdighet. Inte som vackra, tomma ord, utan i praktisk handling.

6.2 Maktteoriernas begränsningar

Trots överensstämmelsen med den teoretiska ramen, finns det problem med de valda teorierna då de till stor del beskriver makten som styrande över människors tankar, känslor och handlingar. Maktteorierna innefattar inte (i alla fall inte så långt jag har förstått dem), att människan i grunden är en fri varelse där varje person är unik och handlar utifrån sin individualitet (även om hon naturligtvis är påverkad av uppväxt och sociala sammanhang). Enligt denna invändnings synsätt är människor ingalunda utlämnade till ”makten” och orsaken till Skolverkets diskurs kan exempelvis sökas i författarnas personliga värderingar och/eller omedvetenhet om lärare som mobbar elever.

6.3 Förslag till vidare forskning

Eftersom jag enbart har studerat Skolverkets diskurs, skulle djupgående intervjuer om lärar-mobbning med kuratorer, elever, föräldrar och lärare kunna genomföras. Något annat som är värt att undersöka är vilka olika bevekelsegrunder lärare har att agera, inte märka eller blunda inför mobbning i klassrummet. En annan ingång är att undersöka diskursen i samhället i stort och jämföra mobbade lärare med mobbade elever i medier som TV och dagstidningar. Ytterligare ett spår är att göra djupintervjuer med ansvariga personer på Skolverket för att se hur väl deras svar reflekterar denna undersöknings resultat.

Kapitel 7 – Slutsatser

Skolverkets utsagor om mobbade lärare är få och koncentreras till tre områden: historia, lagstiftning och statistiska undersökningar. Utsagorna har en abstrakt och distanserad prägel. Vad gäller mobbade elever behandlas de uttömmande, från ett mikro- till ett makroperspektiv där bland annat personliga egenskaper beskrivs. Vid framtagning och redovisning av statistik behandlar Skolverket frågan om elever som mobbar elever ojämnt i förhållande till lärare som mobbar elever. Utifrån maktteorier kan resultatet förklaras med att lärare osynliggörs eftersom de är statens förlängda arm som på gräsrotsnivå genomför undervisningen. Eleverna, som är föremål för maktutövning, iaktas, beskrivs, kontrolleras och disciplineras av staten.

Referenser

- Alvesson, Mats (2003). *Postmodernism och samhällsforskning*. 1. uppl. Malmö: Liber Ekonomi
- Barnombudsmannen (2013). Sverige idag: Mobbning är ett allvarligt vardagsproblem. *Barnombudsmannen*. <http://www.barnombudsmannen.se/for-barn-och-unga/om-barnkonventionen/skydd/mobbning-ar-ett-allvarligt-vardagsproblem/> (Hämtad 2013-05-26, kl.18:32).
- Berg, Gunnar (2003). Att förstå skolan: en teori om skolan som institution och skolor som organisationer. Lund: Studentlitteratur
- Bourdieu, Pierre (1999). *Praktiskt förnuft: bidrag till en handlingsteori*. Göteborg: Daidalos
- Börjesson, Mats & Palmblad, Eva (red.) (2007). *Diskursanalys i praktiken*. 1. uppl. Malmö: Liber
- Colnerud, Gunnel (2003). Den kollegiala paradoxen. *Pedagogiska Magasinet*. 18 November. <http://www.lararnasnyheter.se/pedagogiska-magasinet/2002/11/18/kollegiala-paradoxen> (Hämtad 2013-06-16, kl. 11:28).
- Colnerud, Gunnel (2006). I de mörkaste vråna av skolans värld. *Lärarnas Nyheter*. 14 februari. <http://www.lararnasnyheter.se/pedagogiska-magasinet/2006/02/14/artikel-ur-11998-morkaste-vrarna-av-skolans-varld> (Hämtad 2013-05-26, kl. 23:16).
- Diskrimineringsombudsmannen (2012). *Lika rättigheter i skolan : handledning*. Stockholm: Diskrimineringsombudsmannen.
- Foucault, Michel (2003). *Övervakning och straff: fängelsets födelse*. 4., översedda uppl. Lund: Arkiv
- Foucault, Michel (2011). *Vetandets arkeologi*. 2., ombrutna och översedda uppl. Lund: Arkiv
- Frånberg, Gun-Marie (2003). *Mobbning i nordiska skolor: kartläggning av forskning om och nationella åtgärder mot mobbning i nordiska skolor*. Köbenhavn: Nordiska ministerrådet.
- Gill, Peter & Ericson, Anne-Lie (2007). "Vart tredje mobbningsfall utförs av lärare mot elev". *Dagens Nyheter*. 16 februari. <http://www.dn.se/debatt/vart-tredje-mobbningsfall-utfors-av-larare-mot-elev/>. (Hämtad 2013-05-26, kl.18:00).
- Heinemann, Peter-Paul (1972). *Mobbning: gruppvald bland barn och vuxna*. Stockholm: Natur och kultur
- Horton, Paul (2011). *School bullying and power relations in Vietnam*. 1. ed. Diss.Linköping: Linköpings universitet, 2011
- Hägglund, Solveig (1996). *Perspektiv på mobbning*. Göteborg: Univ., Institutionen för pedagogik
- Karlsson, Karl-Johan (2013). En mobbad elev kan gå till läraren, men vem ska eleven gå till om läraren är mobbaren? *Expressen*. 18 mars. <http://www.expressen.se/gt/kronikorer/karl-johan-karlsson/en-mobbad-elev-kan-ga-till-lararen-men-vem-ska-eleven-ga-till-om-lararen-ar-mob/> (Hämtad 2013-05-26, kl. 17:50).
- Kling, Linda (2013). Regeringen backar om lex Sarah i skolan. *Lärarnas Nyheter*. 29 april. <http://www.lararnasnyheter.se/lararnas-tidning/2013/04/29/regeringen-backar-lex-sarah-skolan> (Hämtad 2013-05-26)
- Lukes, Steven (2005). *Power: a radical view*. 2. ed. Basingstoke: Palgrave Macmillan

Löfven, Stefan & Baylan, Ibrahim (2013). Socialdemokraterna vill ha obligatorisk gymnasieskola. *Dagens Nyheter, Debatt*. 30 januari. <http://www.dn.se/debatt/socialdemokraterna-vill-ha-obligatorisk-gymnasieskola/> (Hämtad 2013-08-11)

Myndigheten för skolutveckling (2003). *Olikas lika värde: om arbetet mot mobbning och kränkande behandling*. Stockholm: Myndigheten för skolutveckling

Neumann, Iver B. (2003). *Mening, materialitet, makt: en introduktion till diskursanalys*. Lund: Studentlitteratur

Olweus, Dan (1996). *Mobbning av elever fra lærere*. Bergen: Alma Mater

Polisen (2013). Misshandel – Lagar och fakta. *Polisen*. <http://www.polisen.se/Lagar-och-regler/Om-olika-brott/Valdsbrott/Misshandel/> (Hämtad 2013-08-24).

Psykologiguiden (2013). Moralisk stress, etisk stress. *Psykologiguiden*. <http://www.psykologiguiden.se/www/pages/?Lookup=M> (Hämtad 2013-08-11)

Regeringskansliet (2011). Utredning föreslår Lex Sarah-regler för skola och förskola. *Regeringskansliet*. 15 april. <http://www.regeringen.se/sb/d/14064/a/166675>. (Hämtad 2013-05-26)

Res publica: Östlings bokförlag Symposions teoretiska och litterära tidskrift. 3, Tema: Michel Foucault : [Civilisationskritik på svenska? Ernst Bloch och döden ; Max Horkheimer]. (1985). Järfälla: Symposion

Sjöberg, Lena (2011). *Bäst i klassen?: lärare och elever i svenska och europeiska policytexter*. Diss. Göteborg : Göteborgs universitet, 2011

Skollagen (2010:800): *med Lagen om införande av skollagen (2010:801)*. Stockholm: Norstedts juridik.

Skolverket (2002). *Skolan - en arena för mobbning: en forskningsöversikt och diskussion kring mobbning i skolan*. Stockholm: Skolverket.

Skolverket (2004a). *Attityder till skolan 2003: [elevernas, lärarnas, skolbarnsföräldrarnas och allmänhetens attityder till skolan under ett decennium]*. Stockholm: Skolverket

Skolverket (2004b). Samuelsson, Charlotte (red.). *Yngre elevers attityder till skolan 2003: [hur elever i årskurs 4-6 upplever skolan]*. Stockholm: Skolverket

Skolverket (2006). *Allmänna råd och kommentarer för arbetet med att främja likabehandling och för att motverka diskriminering och annan kränkande behandling*. Stockholm: Skolverket.

Skolverket (2009a). *Diskriminerad, trakasserad, kränkt?: barns, elevers och studerandes uppfattningar om diskriminering och trakasserier*. Stockholm: Skolverket.

Skolverket (2009b). *På tal om mobbning - och det som görs: kunskapsöversikt*. Stockholm: Skolverket.

Skolverket (2010a). *Attityder till skolan 2009: elevernas och lärarnas attityder till skolan*. Stockholm: Skolverket.

Skolverket (2010b). Bilaga. Frågor och svar elever åk 7-9 och gymnasieskolan - Attityder till skolan 2009: elevernas och lärarnas attityder till skolan. *Skolverket* <http://www.skolverket.se/om-skolverket/visa-enskild-publikation> (Hämtad 2013-05-26).

Skolverket (2011a). *Nolltolerans mot diskriminering och kränkande behandling: lagens krav och huvudmannens ansvar*. Stockholm: Skolverket.

Skolverket (2011b). *Utvärdering av metoder mot mobbning*. Stockholm: Skolverket.

Skolverket (2011c). *Metodappendix och bilagor till rapport 353*. Stockholm: Skolverket.

Skolverket (2011d). *Vad fungerar? Resultat av utvärdering av metoder mot mobbning*. Stockholm: Skolverket.

Skolverket.se (2013). <http://www.skolverket.se/2.5248/publikationer?q=mobbning%20publikationer>

Twemlow, Stuart W., Fonagy, Peter, Sacco, Frank C & Brethour, John R. (2006). "Teachers who bully students: a hidden trauma". *International Journal of Social Psychiatry*. Vol 52(3): pp. 187–198.

Whitted, Kathryn, Dupper, David R. (2007). "Do Teachers Bully Students? Findings From a Survey of Students in an Alternative Education Setting". *Education and Urban Society*. Vol. 40, Nr 3 March 2008, pp. 329-341.

Östberg, Tobias (2009). Lärare utan gränser. *Uppsala Nya Tidning*. 22 oktober
<http://www.unt.se/barnochforaldrar/laumlrare-utan-graumlner-139592.aspx>. (Hämtad 2013-05-26).